

POSLOVANJE, KORUPCIJA I KRIMINAL U BOSNI I HERCEGOVINI:

Utjecaj mita i kriminala na privatna
preduzeća

2013

Finansijski podržano od strane
Evropske Unije

URED UJEDINJENIH NARODA ZA DROGE I KRIMINAL
Beč

**POSLOVANJE, KORUPCIJA I KRIMINAL U BOSNI I
HERCEGOVINI:**

Utjecaj mita i kriminala na privatna preduzeća

2013

Zahvalnica

Ovaj izvještaj je pripremio UNODC, Odjel za statistiku i ankete

Koordinacija istraživanja i priprema izvještaja:

Enrico Bisogno (SASS)
Michael Jandl (SASS)
Lucia Motolinía Carballo (SASS)
Felix Reiterer (SASS)

Terensko istraživanje:

Dino Đipa (Prism Research)
Salminka Fazlić (Prism Research)

Saradnici projekta:

Regionalna antikorupcijska inicijativa za jugoistočnu Evropu (RAI), Transcrime

Dizajn naslovnice:

Suzanne Kunnen (RAB)

Nadzor:

Sandeep Chawla (direktor, Divizija za analizu politika i javnih poslova) i Angela Me (voditeljica, Odjel za istraživanje i analizu trendova)

Zahvalnost izražavamo i Giuliji Mugellini za razvoj metodologije anketa.

Istraživanje je provedeno i izvještaj pripremljen uz finansijsku potporu Evropske unije i vlada Njemačke, Norveške i Švedske. Veoma smo zahvalni i Roberti Cortese (Evropska komisija) za kontinuiranu podršku.

Izjava o ograničenju odgovornosti

Ovaj izvještaj nije službeno redigiran. Sadržaj ovog izdanja ne odražava nužno stavove niti politiku Ureda Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal (UNODC) ili pridruženih organizacija, niti se podrazumijeva da su te organizacije odobrile sadržaj.

Korištene oznake i način predstavljanja materijala u ovom izdanju ne podrazumijevaju izražavanje stava UNODC-a u vezi s pravnim statusom bilo koje države, područja, grada ili nadležnog tijela, niti se bavi njihovim državnim ili područnim granicama.

Fotografije se koriste samo u svrhu ilustracije i nisu nastale u kontekstu korupcije

©shutterstock

Sadržaj

Zahvalnica	3
Sadržaj	4
Sažetak	7
Ključna saznanja.....	11
Uvod	13
1. Prisutnost podmićivanja	17
2. Priroda podmićivanja.....	23
3. Javni službenici i podmićivanje.....	31
4. Prijavljivanje podmićivanja	34
5. Podmićivanje između poslovnih subjekata	38
6. Percepcije i stavovi o korupciji	42
7. Prisutnost i obrasci drugih oblika kriminala	50
8. Završne napomene	64
Aneks I: Ekonomski kontekst poslovne korupcije u Bosni i Hercegovini	67
Aneks II: Metodologija	70
Aneks III: Glavni pokazatelji.....	73

Sažetak

Ovaj pregled privatnog poslovanja u Bosni i Hercegovini pokazuje da je korupcija, zajedno sa drugim oblicima kriminala, velika smetnja privatnim preduzećima i ima negativan utjecaj na privatna ulaganja. Značajan broj preduzeća plaća mito javnim službenicima više puta tokom godine. Preduzeća koja posluju unutar građevinskog sektora najviše učestvuju u podmićivanju, a slijede ih preduzeća koja posluju unutar sektora transporta i skladištenja. Javni službenici s najvišim rizikom podmićivanja, prilikom poslovanja s preduzećima, su organi zdravstvenih ustanova, policijski službenici, carinici te sudije i tužioci.

Iako su pokazatelji percepcije korupcije nesumnjivo korisni za podizanje svijesti, ovaj pregled mjeri stvarno iskustvo korupcije i kriminala putem reprezentativnog uzorka istraživanja poslovanja, s ciljem pružanja tačnije i na dokazima zasnovane procjene utjecaja kriminala i korupcije na poslovni sektor.

Pri tome se fokusira na obim i obrazac podmićivanja u preduzećima iz pet različitih sektora (što je 66,8% svih poslovanja u Bosni i Hercegovini) prilikom čestih interakcija s javnom upravom.

Prema rezultatima ankete, od svih preduzeća koja su kontaktirala javne službenike tokom 12 mjeseci koji su prethodili anketi, 10,4% je dalo mito javnim službenicima. Prosječna prisutnost podmićivanja u poslovnom sektoru u Bosni i Hercegovini niža je od udjela građana (20,7%) koji su isto iskusili prema općoj anketi koju je UNODC proveo nad stanovništvom tokom 2011. godine.¹

Pregled iskustava preduzeća koja daju mito javnim službenicima naglašava činjenicu da korupcija igra važnu ulogu u svakodnevnom poslovanju mnogih kompanija. Ova preduzeća prosječno 6,6 puta godišnje daju mito ili, otprilike, jedno mito svakih osam sedmica. Prisutnost podmićivanja je značajno veća kod malih (10 do 49 uposlenika) preduzeća nego kod preduzeća drugih veličina.

¹Podaci o podmićivanju koje su izvršili pojedinci i domaćinstva preuzeti su iz UNODC-ove studije "Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana". (2011.)

Značajan udio svih mita koja su preduzeća dala javnim službenicima bio je u obliku novca (46,6%), zatim u hrani i piću (29%), kao i u razmjeni jedne "usluge" za drugu (11,4%). U slučajevima gdje je mito dato u obliku novca, prosječan iznos isplaćen po mitu bio je 318 BAM, odnosno ekvivalent od 327 EUR-PPP.

U približno 15,8% svih slučajeva podmićivanja, predstavnik preduzeća je taj koji zapravo započinje razgovor o mitu a da mu mito nije i zatraženo, dok se u više od dvije trećine (70,2%) slučajeva radi o mitu koje je javni službenik eksplicitno (26,8) ili implicitno (20,4%) tražio. U preostalim 23% slučajeva, mito je dato nakon zahtjeva treće strane.

Preduzeća navode da je najčešća svrha plaćanja mita "da se ubrzaju poslovne procedure" (29,1% svih mita), "omogućiti okončanje procedure" (17,4%) i "osigura bolji tretman" (14,4%). U isto vrijeme se 8,6% mita daje bez konkretne neposredne koristi za preduzeća koja ih isplaćuju, uz pretpostavku da će ova "sladila" u budućim interakcijama potaknuti javne službenike da provode postupke u interesu preduzeća.

Samo 6,6% mita koja plate preduzeća budu prijavljena službenim vlastima, većinom policiji, što govori o tome da se preduzeća u Bosni i Hercegovini često osjećaju dužnim da učestvuju u podmićivanju. Ovo je primjetno i u izjavama preduzeća o glavnom razlogu neprijavlivanja podmićivanja: "Nema svrhe prijaviti ga jer niko ne bi mario za podmićivanje" (44,1%), "Davanje poklona javnim službenicima je uobičajena praksa" (17,3%) i "nije poznato kome se vrši prijava" (15,5%).

Podmićivanje u privatnom sektoru nije ograničeno samo na preduzeća koja potkupljuju javne službenike; mito ima i između preduzeća da bi se osigurale poslovne transakcije. Iako je manja od prisutnosti podmićivanja između privatnog i javnog sektora, 1,7% prisutnosti podmićivanja između poslovnih subjekata ukazuje na to da ova praksa postoji u Bosni i Hercegovini. Ovaj tip korupcije ne treba se miješati sa uobičajenim marketingom ili aktivnostima odnosa sa javnošću zato što izričito cilja da, uz korištenje nedozvoljenih sredstava, krši integritet onoga ko prima mito za određenu uslugu.

Otrprike 5,5% poslovnih predstavnika odlučilo je da ne napravi velike investicije tokom 12 mjeseci prije ovog istraživanja iz straha da ne bi morali platiti mito za osiguranje potrebnih usluga ili dozvola, što pokazuje koliko utjecaj mita može biti značajan za poslovne aktivnosti.

Posljedice drugih konvencionalnijih krivičnih djela na imovinu i privredne aktivnosti preduzeća, također mogu biti značajne, kako u pogledu direktnih troškova koji proizilaze iz fizičke štete, tako i od posrednih troškova u vidu premija osiguranja, sigurnosti rashoda i izgubljenih prilika za investiranje. Naprimjer, približno 7,1% preduzeća u Bosni i Hercegovini bilo je žrtva prevare stranih osoba i ovi poslovni subjekti bili su oštećeni u prosjeku tri puta u tom vremenskom periodu.

Godišnje stope prisutnosti za provalu (5,8%) i vandalizam (2,5%) u privatnom sektoru su također značajne, kao i prosječan broj ovih kriminalnih aktivnosti kojima su bila pogođena preduzeća (1,8% i 1,4% po redu). Osim toga, u proteklih 12 mjeseci 0,7% svih preduzeća u Bosni i Hercegovini bilo je žrtva iznuđivanja, zločina koji se može povezati sa organiziranim kriminalnim grupama.

Za razliku od korupcije, veći udio konvencionalnih zločina (u prosjeku 65,1% za pet tipova zločina) preduzeća su prijavila policiji u Bosni i Hercegovini. Iako većina poslovnih predstavnika (64,7%) smatra da je rizik za njihova preduzeća ostao stabilan u poređenju sa prethodnih 12 mjeseci, više od jednog od deset (11,5%) smatra da je rizik u porastu a 15,7% smatra da je u padu.

Strah od kriminala igra ključnu ulogu u procesu donošenja odluka poslovnih lidera kada se radi o velikim investicijama. Iako postoje razlike u privrednim sektorima, u prosjeku

8,5% preduzeća u Bosni i Hercegovini navodi da nisu imali velika ulaganja u prethodnih 12 mjeseci zbog straha od kriminala.

Ipak, dok sedam od deset (70,1%) preduzeća u Bosni i Hercegovini koristi najmanje jedan sigurnosni sistem zaštite protiv kriminala, tek nešto više od četvrtine (28,2%) preduzeća koristi osiguranje od ekonomskog troška kriminala. Korupcija i druge forme kriminala značajan su teret za privredni razvoj Bosne i Hercegovine. Uspostavljanje većeg broja i preciznije ciljanih mjera za zaštitu preduzeća od kriminala, kao i sprečavanje korupcije (kao što su efikasne mjere pridržavanja i druge politike koje se tiču korupcije), mogu ovaj teret značajno olakšati.

Ključna saznanja

- Poslovni predstavnici u Bosni i Hercegovini navode korupciju kao šestu najznačajniju prepreku za poslovanje, nakon visokih poreza, kompliciranih poreznih zakona, političke nestabilnosti, propisa o radu i ograničenog pristupa finansiranju.
- Približno dvije trećine (65,2%) preduzeća ostvarilo je najmanje jedan kontakt s javnim službenikom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju.
- Stopa prisutnosti podmićivanja među preduzećima koja su imala doticaja s javnim službenicima u tom periodu je 10,4%.
- Preduzeća koja su dala mito, u prosjeku su 6,6 puta dala mito javnim službenicima tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju.
- Postoje varijacije u prisutnosti podmićivanja u raznim poslovnim sektorima u Bosni i Hercegovini: građevinski sektor (15%), sektor transporta i skladištenja (11,1%), trgovina na veliko i malo (9,9%), usluge smještaja i ishrane (88,8%) i proizvodnja, opskrba električnom energijom, plinom i vodom (6,2%).
- Gotovo polovina mita (46,6%) isplaćena je u novcu u Bosni i Hercegovini. U slučajevima gdje je mito dato u obliku novca, isplaćen iznos po mitu u prosjeku je bio 318 BAM, ili, otprilike, 327 EUR-PPP.
- U više od dvije trećine (70,2%) slučajeva radi se o mitu koje je javni službenik eksplicitno (26,8) ili implicitno (20,4%) zatražio. U preostalih 23% slučajeva, mito je dato nakon zahtjeva treće strane. U 15,8% slučajeva poslovni predstavnik je dobrovoljno ponudio mito.
- Više od polovine (53,3%) svih mita u Bosni i Hercegovini preduzeća su isplatila prije usluge, dok je približno 17,1% mita isplaćeno nakon što je usluga izvršena.

- Glavna svrha plaćanja mita je da se ubrza procedura (29,1%) i da se omogući okončanje procedure (17,4%). Osim toga, 8,6% mita dato je bez konkretne neposredne koristi.
- Stopa prisutnosti podmićivanja javnih službenika najveća je za organe zdravstvenih ustanova (8,5%) i policijske službenike (6,1%).
- Službenoj vlasti prijavljen je jedan od 16 (6,6%) slučajeva podmićivanja koja su počinila preduzeća u Bosni i Hercegovini. Najveći postotak (44,1%) poslovnih predstavnika nije prijavio podmićivanje smatrajući da bi bilo besmisleno prijaviti podmićivanje jer za to niko ne mari, a 17,3% smatra da je davanje poklona javnim službenicima uobičajena praksa. Osim toga, 15,5% ispitanika tvrdi da nisu prijavili podmićivanje jer nisu znali kome da se obrate.
- Prisutnost podmićivanja među poslovnim subjektima u Bosni i Hercegovini iznosi 1,7%. Iako je manja od prisutnosti podmićivanja između privatnog i javnog sektora, ovaj podatak ukazuje na to da praksa podmićivanja među poslovnim subjektima postoji u Bosni i Hercegovini.
- Preduzeća u Bosni i Hercegovini u različitoj mjeri su pogođena raznim oblicima kriminala: 12-mjesečna stopa prisutnosti poslovne prevare iznosi 7,1% za prevare stranih lica, 5,8% za provale, 2,5% za vandalizam, 0,8% za krađu motornih vozila i 0,7% za iznuđivanje.
- Udio svake vrste kriminala prijavljen policiji kreće se od 91,9% za provale, 89,7% za krađu motornih vozila, 72,9% za vandalizam, 21,7 posto za slučajeve iznuđivanja i 17,4% za prevare stranih lica.
- Sedam od deset (70,1%) preduzeća u Bosni i Hercegovini koristi najmanje jednu sigurnosnu mjeru zaštite protiv kriminala.
- Većina poslovnih predstavnika (64,7%) smatra da je rizik za njihova preduzeća ostao stabilan u poređenju sa prethodnih 12 mjeseci, više od jednog od deset (11,5%) smatra da je rizik u porastu a 15,7% smatra da je u padu.
- U prosjeku 8,5% preduzeća u Bosni i Hercegovini navodi da nisu izvršili velika ulaganja u prethodnih 12 mjeseci zbog straha od kriminala.

Uvod

U raznim oblicima i različitoj mjeri, korupcija ima negativan utjecaj na sva društva. UNODC-ov izvještaj iz 2011. "Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana"² ukazao je na činjenicu da je sitna korupcija i dalje sveprisutna u Bosni i Hercegovini, te da ima značajan utjecaj na saradnju građana s javnim službenicima.

Uz negativan utjecaj na domaćinstva građana, određene vrste korupcije mogu imati teške posljedice za poslovni sektor i privredne rezultate, te mogu postati prepreka privatnim i stranim ulaganjima, trgovini i privrednom razvoju.

Kriminal također može imati štetno djelovanje na privatne kompanije i njihovo poslovanje. Iznudivanje koje vrši organizirana kriminalna grupa, ozbiljne prevare i pronevjere novca, vandalizam i napad konkurenata, neke su od kriminalnih aktivnosti koje mogu uzrokovati ozbiljnu štetu poslovnoj sredini u kojoj kompanija posluje te povećati troškove poslovanja.

Antikorupcijska infrastruktura i borba protiv korupcije

Paralelno s napretkom prema evropskim integracijama, svijest o korupciji u Bosni i Hercegovini se povećala a uzastopne vlade su se obavezale na borbu protiv korupcije.

Važni instrumenti poboljšanja zakonskog okvira za borbu protiv korupcije predstavljeni su atifikacijom Krivičnopravne konvencije protiv korupcije (2002.) i Građanskopravne konvencije protiv korupcije (2002.). Bosna i Hercegovina je uvela važnu antikorupcijsku zakonsku regulativu donijevši Zakon o sukobu interesa, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o sprečavanju pranja novca, Zakon o zaštiti svjedoka, Zakon o finansiranju političkih stranaka i Zakon o slobodi pristupa informacijama. Osim toga, podmićivanje, iznuda i zloupotreba javnog vlasništva za privatnu korist uvedeni su u Krivični zakon Bosne i Hercegovine.

²UNODC, 2011.

U pogledu institucionalnog okvira, Bosna i Hercegovina je učvrstila svoje institucionalne i administrativne kapacitete za sprečavanje, istraživanje i krivično gonjenje korupcije. Vlada Bosne i Hercegovine je u 2009. usvojila Strategiju za borbu protiv korupcije (2009-2014.) i pripadajući akcioni plan. Tokom 2003. je osnovan Posebni odjel za organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju. Odjel je nadležan za krivično gonjenje počinitelja organiziranog kriminala, privrednog kriminala i korupcije. Osim toga, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) i Agencija za javne nabavke (AJN) osnovane su tokom 2004. Tri zasebne institucije ombudsmana, koje su postojale u oba entiteta i na državnom nivou, spojene su 2006. u jednu, čiji je cilj obuhvatiti cijeli javni sektor i izdati izvršne preporuke.

Iste godine je Bosna i Hercegovina postala članica Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC). Konvencija ne definira korupciju samu po sebi, već navodi čitav niz različitih ponašanja koje zemlje članice Konvencije moraju kriminalizirati ili razmotriti kriminalizaciju (kao što su aktivno i pasivno podmićivanje javnih službenika, aktivno i pasivno podmićivanje stranih javnih službenika, pronevjera, posredovanje, zloupotreba položaja i nezakonito bogaćenje). Nadalje, Konvencija izričito zahtijeva ili podstiče kriminalizaciju korupcije u privatnom sektoru (kao što je aktivno ili pasivno podmićivanje u privatnom sektoru, pronevjera imovine i pranje prihoda od kriminala) koji je posebno usmjeren na borbu protiv korupcije.

Države članice Konvencije uvele su mehanizam za praćenje provedbe Konvencije posredstvom procesa revizije u kojem se procjenjuje provedba odredbi UNCAC-a u zemljama potpisnicama. Jedan od ciljeva tog mehanizma je potaknuti zajedničke snage i napore na nacionalnoj razini u provedbi antikorupcijske reforme. Vrijedi naglasiti da će se u Bosni i Hercegovini pomenuta revizija provesti u četvrtom valu revizijskih procesa (2013-2014.).

Područje i metodologija istraživanja

Iako pokazatelji zasnovani na percepciji mogu biti korisni za podizanje svijesti o korupciji i mobiliziranje podrške za politike protiv korupcije, oni ne daju tačne indikacije o raširenosti korupcije i posebno osjetljivim područjima. Da bi se stekla stvarnija i na dokazima zasnovana procjena korupcije i kriminala koji utječe na poslovni sektor, neophodno je prevazići pokazatelje zasnovane na percepcijama i mjeriti stvarno iskustvo korupcije i kriminala kroz reprezentativni uzorak preduzeća.

Tokom proteklih deset godina, razumijevanje korupcije i kriminala znatno je poboljšano zahvaljujući rezultatima istraživanja provedenih nad velikim uzorkom u različitim kontekstima širom svijeta. UNODC je bio na čelu provođenja istraživanja korupcije u domaćinstvima građana i viktimizacije u različitim kontekstima, te je doprinio daljem razvoju i usavršavanju postojećih metoda mjerenja korupcije i kriminala. Nedavna istraživanja korupcije - provedena pod nadzorom UNODC-a u zemljama poput Iraka, Afganistana i Nigerije, osim država zapadnog Balkana - pružaju uvid u opseg i prirodu koruptivnih praksi, te niz drugih pitanja od značaja za oblikovanje djelotvornih politika, kao što su konkretni modaliteti podmićivanja i sektori, pozicije i administrativne procedure koje su najrizičnije.³

Nakon okončanja istraživanja domaćinstava o podmićivanju i korupciji u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama zapadnog Balkana i objavljivanja rezultata istraživanja u regionalnim i nacionalnim izvještajima u 2011., UNODC je naišao na zahtjev da dopuni

³Izvještaji istraživanja korupcije, koje je proveo UNODC u partnerstvu sa državnim vladama, mogu se pronaći na <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/corruption.html>.

podatke istraživanja domaćinstava sa procjenom korupcije i kriminala koji utječu na poslovni sektor u regiji, te je obavio konsultacije sa domaćim kolegama i potencijalnim donatorima. Rezultirajući projektni prijedlog izvođenja istraživanja preduzeća na velikom uzorku, sa fokusom na korupciju i kriminal, odobren je od zemalja koje učestvuju u projektu i dobio sredstva od Evropske unije u kontekstu Instrumenta pretprijetne pomoći 2011.⁴

Da bi proveo istraživanje u Bosni i Hercegovini, UNODC se udružio sa PRISM Research, uglednom Agencijom za društvena, medijska i marketinška istraživanja, koja ima priznate tehničke sposobnosti i stručnosti da provodi velika istraživanja poslovnog sektora. Agencija PRISM Research je saradivala sa UNODC-om i drugim relevantnim akterima u Bosni i Hercegovini (uključujući Privrednu komoru i brojne poslovne organizacije) s ciljem razrade najrelevantnijeg upitnika, smjernica za anketare i drugih instrumenata istraživanja. Instrumenti i metodologija istraživanja su pregledani, testirani i poboljšani na sastancima sa zainteresiranim stranama, a regionalna tehnička radionica u organizaciji UNODC-a i pilot istraživanje održano je u junu 2012.⁵ Na regionalnom nivou, Tehnička savjetodavna skupina je nadgledala proces i davala stručne savjete i inpute.

Glavni cilj istraživanja je proizvesti na dokazima i činjenicama zasnovanu procjenu obrazaca i prirode korupcije i kriminala koji utječe na poslovni sektor, radi jačanja integriteta i transparentnosti između javnih službenika i poslovnog sektora i promoviranja povoljne sredine za razvoj preduzeća u Bosni i Hercegovini. Istraživanje se usredotočilo na opseg i obrasce, kao i na najčešće vrste i modalitete korupcije koji utječu na preduzeća, s naglaskom na podmićivanje.⁶

Ovaj nacionalni izvještaj nadopunjuje analize koje su date u izvještaju za cijelu teritoriju zapadnog Balkana.⁷ Cilj, kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou, nije da se ocijene ili poredaju zemlje/područja već da se da analitički uvid u ovaj skriveni fenomen. Nadamo se da će činjenične informacije sadržane u ovom izvještaju biti korisne vlastima te poslovnim organizacijama Bosne i Hercegovine kao koristan alat za dalje jačanje politika i strategija protiv korupcije.

⁴Sve zemlje/područja zapadnog Balkana su usvojile Višekorisnički program 2011. u sklopu EU IPA-komponentne pomoći u tranziciji i izgradnji institucija.

⁵Pilot-istraživanje je urađeno u augustu 2012. u 100 preduzeća u Sarajevu, Mostaru i Banjaluci.

⁶Podmićivanje je definirano kao (a) obećanje, nudičenje ili davanje nepripadajuće koristi javnom službeniku, direktno ili indirektno, bilo da je za javnog službenika, drugu osobu ili entitet, s ciljem da službenik djeluje ili se suzdrži od djelovanja u obavljanju svojih službenih dužnosti i (b) traženje ili prihvatanje javnog službenika, indirektno ili direktno, da primi nepripadajuće koristi, za službenika ili neku drugu osobu ili entitet, s ciljem da službenik djeluje ili se suzdrži od djelovanja u obavljanju svojih službenih dužnosti.

⁷*Poslovanje, korupcija i kriminal na zapadnom Balkanu: Utjecaj mita i drugih zločina na privatna preduzeća*, UNODC (2013.).

1. Prisutnost podmićivanja

Raširenost i učestalost podmićivanja

Vođenje preduzeća je, u suštini, aktivnost privatnog sektora orijentirana prema klijentima i kupcima; međutim, komercijalne aktivnosti, kao što su poreske inspekcije ili carinjenje također su upletene u mrežu javnih usluga, administrativnih obaveza i preduvjeta, jer zahtijevaju čestu saradnju s javnom administracijom. Neke od ovih aktivnosti (kao što je podnošenje poreskih prijava) su indirektno, dok se druge provode u obliku direktne interakcije s javnim službenicima (kao u zdravstvu, inspekciji rada ili poreza, pravnim postupcima ili podnošenju zahtjeva za građevinsku dozvolu). S tim u vezi, kompanije u Bosni i Hercegovini su slične kompanijama drugdje: gotovo dvije trećine (65,2%) preduzeća obuhvaćenih istraživanjem imalo je najmanje jedan direktan kontakt s javnim službenikom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, u zavisnosti od sektora kojem pripada istraživano preduzeće. Stopa direktne interakcije varirala je između 61,7% za sektor proizvodnje, opskrbe električnom energijom, plinom i vodom, i 72,1% za sektor transporta i skladištenja.

Velika većina interakcija s javnim službenicima slijedi pravila i propise primjenjive na određene administrativne procedure. Ipak, prilikom svake direktne interakcije, ta pravila su podložna manipulaciji u zamjenu za ličnu korist koja proizlazi iz nezakonite transakcije između privatnog sektora i korisnika usluga i državnog službenika.

Primanje novca, poklona ili bilo koje protuusluge - pored (ili umjesto) obavezne službene naknade - za ličnu korist javnog službenika, čin je administrativnog podmićivanja.

Kako podaci pokazuju, ovakvi slučajevi još uvijek igraju ulogu u interakcijama privatnih kompanija s javnim sektorom u Bosni i Hercegovini.

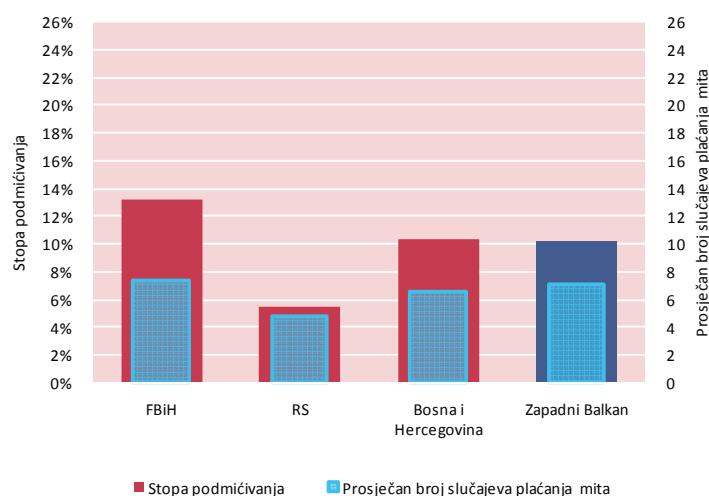
Direktna interakcija između predstavnika preduzeća i javnog službenika neophodna je da bi došlo do čina podmićivanja (uključujući podmićivanje putem posrednika), tako da se prisutnost podmićivanja računa kao broj preduzeća koja su javnom službeniku dala novac, poklon ili protuuslugu najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su imala barem jedan kontakt sa službenom osobom u istom periodu. Kao takva, prosječna prisutnost poslovnog podmićivanja u Bosni i Hercegovini je 10,4%, što znači da je javnom službeniku dalo mito jedno od deset

preduzeća iz pet privrednih sektora koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem i koje je imalo kontakt sa javnim službenikom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju. Međutim, prisutnost podmićivanja sama po sebi ne prikazuje potpunu sliku opsega i ozbiljnosti podmićivanja. Još jedan bitan pokazatelj je učestalost plaćanja mita, pod čime se podrazumijeva koliko puta je, u prosjeku, plaćano mito tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju. U Bosni i Hercegovini su preduzeća dala mito javnim službenicima, u prosjeku, 6,6 puta tokom istog perioda.

Kao što je prikazano na slici 1., iako je prisutnost poslovnog podmićivanja u Bosni i Hercegovini gotovo jednaka regionalnom prosjeku, učestalost plaćanja mita je nešto niža u Bosni i Hercegovini nego na zapadnom Balkanu u cjelini (prosječna prisutnost od 10,2% i prosječna prisutnost od 7,1% na regionalnom nivou).

Nasuprot tome, postoji značajno odstupanje u stepenu prisutnosti između dva entiteta Bosne i Hercegovine. Prisutnost i učestalost podmićivanja koje vrše preduzeća znatno je viša u Federaciji Bosne i Hercegovine (13,2% i 7,4%), od one u Republici Srpskoj (5,5% i 4,8%).

Slika 1. Prisutnost podmićivanja i prosječan broj datih mita, Bosna i Hercegovina i region zapadnog Balkana (2012)

Napomena: Prisutnost podmićivanja se računa kao broj preduzeća koji su dali javnom službeniku novac, poklon ili protuuslugu barem jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su ostvarili barem jedan kontakt sa javnim službenikom u istom periodu. Prosječan broj mita se odnosi na prosječan broj mita koje su dali svi davaoci mita, odnosno oni koji su tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju dali barem jedan mito. Linije prikazuju interval pouzdanosti na 95% razini pouzdanosti.

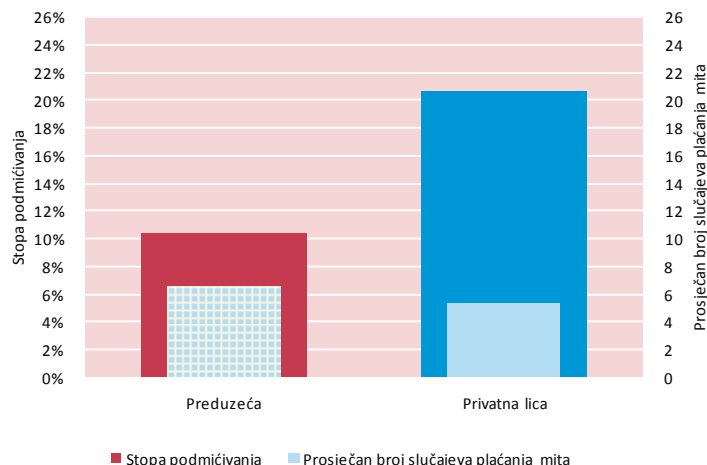
Direktne usporedbe između preduzeća i privatnih osoba mogu izazvati teška metodološka pitanja, posebno u odnosu na veličinu kompanije; usporedbe prisutnosti i učestalosti podmićivanja kod preduzeća i privatnih domaćinstava otkrivaju značajne razlike u obrascima podmićivanja.

Slika 2. pokazuje stope prisutnosti i učestalosti podmićivanja od preduzeća u Bosni i Hercegovini, zajedno sa podacima o stopama prisutnosti i učestalosti podmićivanja koje su vršile privatne osobe iz UNODC-ovog istraživanja iz 2011.: “Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana”⁸. Prosječna stopa prisutnosti podmićivanja znatno je viša za privatne osobe (20,7%) nego za preduzeća (10,4%), dok je

⁸ *Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana*, UNODC (2011.).

prosječna stopa učestalosti podmićivanja viša kod preduzeća (6,6%) nego kod privatnih osoba (5,4%). Ovo pokazuje da je podmićivanje prisutnije među privatnim osobama (koje učestalije daju mito u poređenju sa dnevnim aktivnostima) nego među preduzećima.

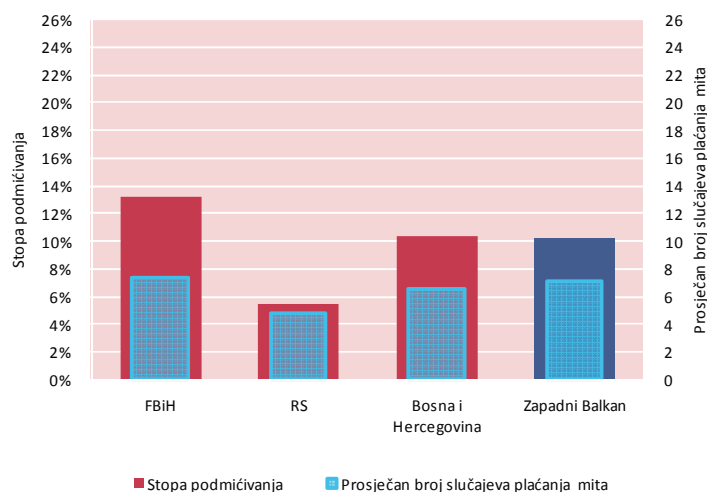
Slika 2. Prisutnost podmićivanja i prosječan broj datih mita, prema preduzećima i privatnim osobama, Bosna i Hercegovina (2010-2012.)

Napomena: Stopa prisutnosti podmićivanja se računa kao broj preduzeća/odraslih građana (u dobi od 18 do 64 godine) koji su, barem jednom u 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, nekom javnom službeniku dali novac, poklon ili protuuslugu, među onim odraslim građanima koji su barem jednom u tom razdoblju ostvarili kontakt sa nekim javnim službenikom. Prosječan broj datih mita se odnosi na prosječan broj mita koje su dali svi davatelji mita, odnosno oni koji su tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju barem jednom dali mito. Linije prikazuju interval pouzdanosti na 95% razini pouzdanosti.

Kada poredimo preduzeća i privatna lica po entitetima (slika 3.), stopa prisutnosti podmićivanja je viša u Federaciji Bosne i Hercegovine (13,2% za preduzeća i 25,3% za stanovništvo) nego u Republici Srpskoj (5,5% za preduzeća i 10,5% za stanovništvo). Za razliku od toga, prosječan broj mita datih od preduzeća nešto je veći u Federaciji BiH nego u Republici Srpskoj (7,4% naspram 4,8%), a među stanovništvom je slična učestalost podmićivanja (5,7% naspram 5,2%).

Slika 3. Prisutnost podmićivanja i prosječan broj datih mita, prema preduzećima i privatnim osobama, po entitetima, Bosna i Hercegovina (2010-2012.)

Napomena: Stopa prisutnosti podmićivanja se računa kao broj preduzeća/odraslih građana (u dobi od 18 do 64 godine) koji su, barem jednom u 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, nekom javnom službeniku dali novac, poklon ili protuuslugu, među onim odraslim građanima koji su barem jednom u tom razdoblju ostvarili kontakt s nekim javnim službenikom. Prosječan broj datih mita odnosi se na prosječan broj mita koje su dali svi davatelji mita, odnosno oni koji su tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju barem jednom dali mito.

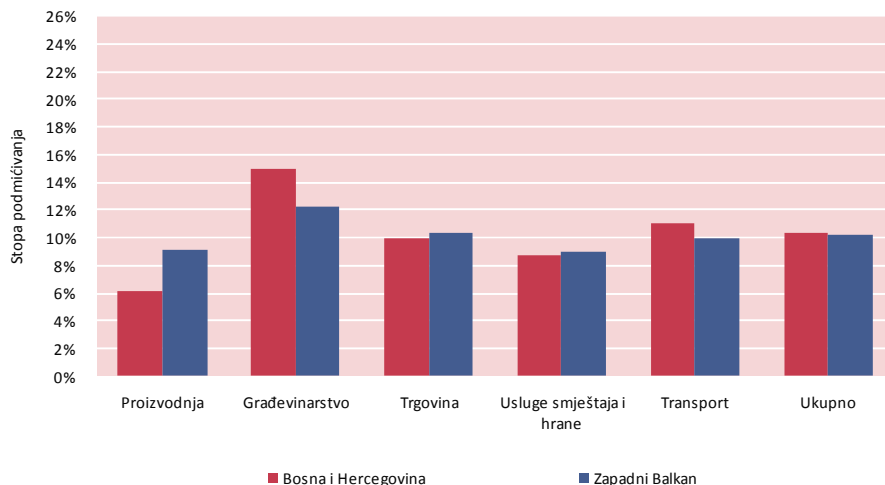
Privredni sektori

Prisutnost podmićivanja pokazuje značajne varijacije u poslovnom sektoru u Bosni i Hercegovini. Među pet sektora koji su obuhvaćeni istraživanjem, građevinski sektor ima najvišu stopu prisutnosti podmićivanja (15%), zatim slijedi sektor transporta i skladištenja (11,1) te sektor trgovine na veliko i malo (9,9%). Usluge smještaja i prehrane zabilježile su stopu prisutnosti podmićivanja od 8,8%, a sektor proizvodnje, opskrbe električnom energijom, plinom i vodom ima nešto nižu stopu prisutnosti podmićivanja od 6,2%.

U odnosu na regionalne prosjeke po privrednom sektoru (slika 4.), dva sektora u Bosni i Hercegovini se izdvajaju višim stopama prisutnosti podmićivanja. Građevinski sektor (15% naspram 12,2%) i sektor transporta i skladištenja (11,1% naspram 9,9%) imaju znatno višu stopu prisutnosti podmićivanja, dok sektor usluga smještaja i prehrane (8,8% naspram 9,0%) i sektor trgovine na veliko i malo (9,9% naspram 10,3%) imaju stope prisutnosti podmićivanja bliže regionalnom prosjeku.

Sektor proizvodnje, opskrbe električnom energijom, gasom i vodom (6,2% naspram 9,2%) ima stopu ispod regionalnog prosjeka.

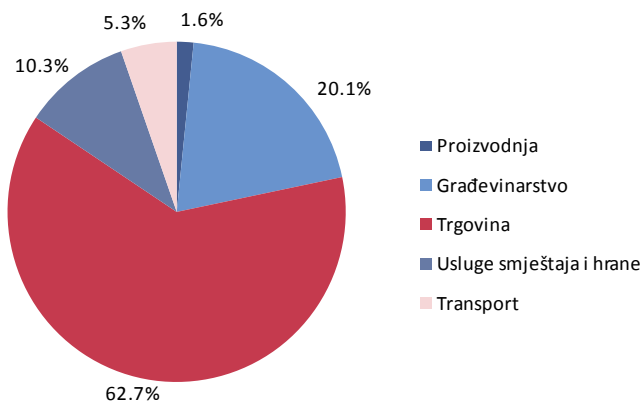
Slika 4. Prisutnost podmićivanja, prema privrednom sektoru, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

Napomena: Prisutnost podmićivanja se računa kao broj preduzeća koja su dala javnom službeniku novac, poklon ili protuuslugu najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su ostvarila najmanje jedan kontakt s javnim službenikom tokom istog perioda.

Varijacije u prisutnosti podmićivanja po privrednom sektoru imaju direktan utjecaj na proračun stope prisutnosti podmićivanja na državnom nivou. Slika 5. pokazuje osnovni sastav mita koja su data unutar pet privrednih sektora u Bosni i Hercegovini. Sektor trgovine na veliko i malo čini najveći udio (62,7 posto) od ukupne nacionalne stope prisutnosti podmićivanja, s obzirom na činjenicu da ovaj sektor čini najveći udio (34,5%) preduzeća u Bosni i Hercegovini.⁹

Slika 5. Raspodjela svih datih mita, prema privrednim sektorima, Bosna i Hercegovina (2012.)

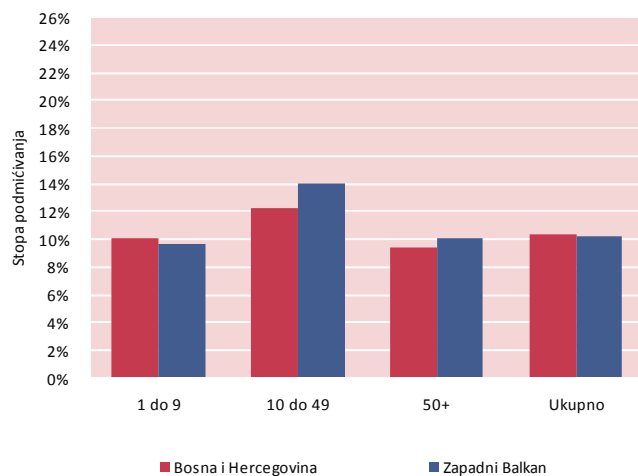

Još jedan zanimljiv uzorak se pojavljuje kada se posmatra podmićivanje po veličini preduzeća (broj uposlenika). Prisutnost podmićivanja je veća za mala preduzeća (10 do 49 uposlenika) nego za preduzeća drugih veličina.

⁹Pogledajte sliku 49. o strukturi privrede.

Prisutnost podmićivanja je također nešto veća za mikro-preduzeća (do 9 uposlenika), nego za srednja i velika (više od 50 uposlenika) preduzeća. Moguće objašnjenje je to što veoma mala preduzeća jednostavno ne mogu sebi priuštiti da daju mito. S druge strane, srednja i velika preduzeća mogu više izgubiti u smislu svoje reputacije i pravnih sankcija u slučaju da se podmićivanje otkrije, pa stoga nerado otkrivaju svoja iskustva o i sa podmićivanjem.

Slika 6. Prisutnost podmićivanja, prema broju uposlenika, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

Napomena: Prisutnost podmićivanja se računa kao broj preduzeća koja su javnom službeniku dala novac, poklon ili protuuslugu najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su ostvarila najmanje jedan kontakt s javnim službenikom tokom istog perioda.

2. Priroda podmićivanja

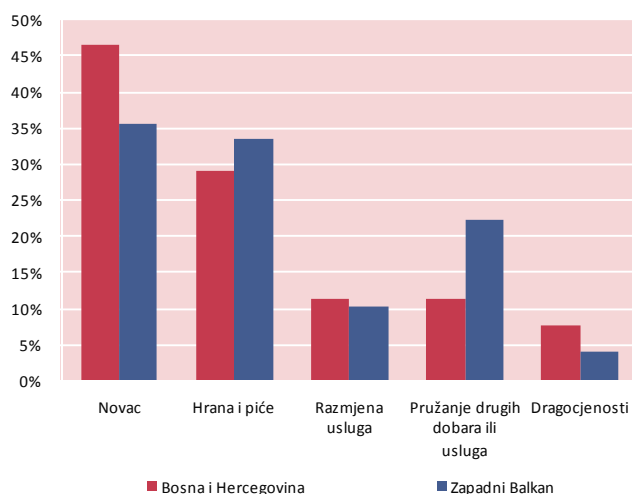
Oblici isplate

Podmićivanje javnog službenika novcem čest je oblik podmićivanja, ali preduzeća mogu izvršiti utjecaj kroz nuđenje slobodnih dobara ili usluga koje obično prodaju ili pregovarajući direktnu ili indirektnu razmjenu putem protuusluge.

Kao što je prikazano na slici 7., od svih mita koja su preduzeća dala javnim službenicima u Bosni i Hercegovini, čak 46,6% data su u novcu, a zatim u hrani i piću (29%). Pružanje drugih dobara ili usluga u zamjenu za nezakonitu uslugu javnog službenika čini blizu jedne desetine (11,2%) svih slučajeva podmićivanja u Bosni i Hercegovini, dok se 11,4% od svih slučajeva podmićivanja odvija u obliku razmjene usluga jedne za drugu a 7,7% u obliku davanja dragocjenosti.

U odnosu na oblike plaćanja na regionalnom nivou, značajno je da se u Bosni i Hercegovini mnogo veći procenat mita daje u obliku novca i dragocjenosti. Na regionalnom nivou, više od trećine (35,7%) svih mita javnim službenicima dato je u obliku novca, zatim hrane i pića (33,6%), te u obliku ostalih dobara i usluga (22,4%).

Slika 7. Postotak distribucije mita koje su preduzeća dala javnim službenicima, prema obliku plaćanja, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci. Zbir je veći od 100% budući da je u nekim slučajevima mito isplaćeno u više oblika (npr. i u novcu i u vrijednim predmetima).

U slučaju poslovnih sektora obuhvaćenih istraživanjem, novčane isplate su općenito preovlađujući oblik podmićivanja u svim sektorima osim u proizvodnom i građevinskom sektoru, gdje je davanje hrane i pića jednako važno.

Mito plaćeno u novcu

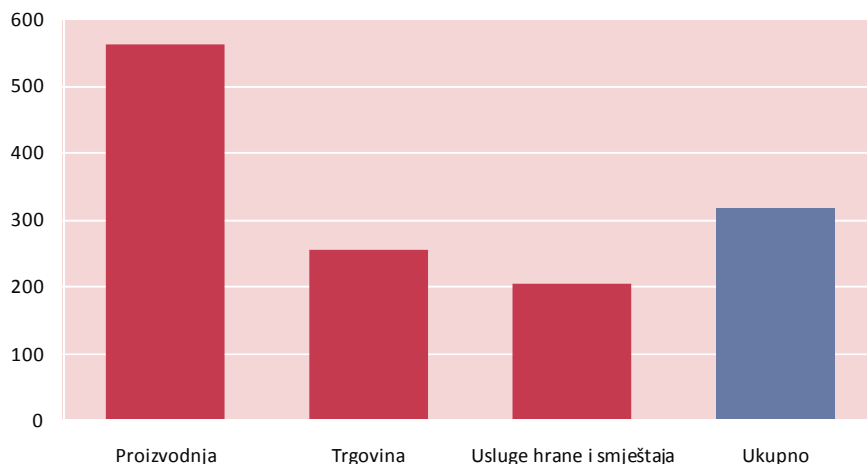
S obzirom na to da je veliki dio podmićivanja u poslovanju u Bosni i Hercegovini dat u novcu, novčani iznos mita koje su preduzeća dala važan je pokazatelj vrijednosti plaćanja mita. Prosječan plaćeni iznos po mitu u svim privrednim sektorima je 318 BAM ili 163 eura po tržišnom kursu (EUR), što je cifra koja iznosi kao približno dvije petine (39%) prosječne neto-mjesečne plaće u Bosni i Hercegovini. U isto vrijeme, srednji iznos plaćenog mita u Bosni i Hercegovini (200 BAM) znatno je niži od prosječnog iznosa, što ukazuje na aritmetički utjecaj velikih mita (tabela 1.).¹⁰ Uzimajući u obzir razlike u cijenama u Evropi, prosječan iznos mita u Bosni i Hercegovini odgovara 327 EUR-PPP¹¹, dok je prosječan iznos na Balkanu znatno veći i iznosi 881 EUR-PPP.

Kada se posmatra prosječan iznos mita u novcu, isplaćenog u svim privrednim sektorima, važno je da je prosječan iznos za sektor proizvodnje i građevine zajedno (562%) značajno viši od prosječnog iznosa svih isplaćenih mita (slika 8.). S druge strane, prosječan iznos mita isplaćenih u sektoru trgovine na veliko i malo (256%) i u sektorima usluga smještaja i transporta zajedno (205%) niži je od nacionalnog prosjeka.

¹⁰Prosječan iznos podmićivanja računa se kao aritmetički prosjek svih mita plaćenih u obliku novca. U većini raspodjela, prosječni iznos je uvjetovan relativno malim brojem veoma visokih iznosa. Kao dodatni pokazatelj distribucije mita po veličini može se koristiti srednji iznos mita. Srednja veličina mita se računa kao srednja vrijednost svih mita poredanih po veličini u rastućem redoslijedu, što znači da je 50 % svih mita više a 50% niže od srednje vrijednosti.

¹¹ EU-27 euro paritet kupovne moći (EUR-PPP) koristi se da bi se uporedili iznosi anketiranih na međunarodnom nivou.

Slika 8. Prosječna visina mita koje su preduzeća dala javnim službenicima (u BAM-u), prema privrednom sektoru, Bosna i Hercegovina (2012.)

Podaci o prosječnom iznosu mita koje su dala preduzeća (318 BAM) i odgovarajućem iznosu koji su platili građani (220 KM), koji su predstavljeni u UNODC-ovom istraživanju stanovništva o administrativnoj korupciji i podmićivanju iz 2011¹², pokazuju da je prosječna visina mita koje su dala preduzeća gotovo 50% viša nego visina mita koje su dali građani (tabela 1.). S obzirom na to da preduzeća obično imaju mnogo veći kapacitet finansiranja i često mogu putem mita koje se odnosi na njihove transakcije dobiti mnogo više nego domaćinstva, ovi podaci nisu začuđujući.

Tabela 1. Prosječna visina mita koje su preduzeća i građani dali u obliku novca (prikazana u BAM, EUR i EUR-PPP), kao postotak BDP-a po glavi stanovnika i kao postotak prosječne mjesečne neto plaće, Bosna i Hercegovina (2010-2012.)

Pokazatelji	Ciljna grupa	
	Stanovništvo u Bosni i Hercegovini (2010.)	Preduzeća u Bosni i Hercegovini (2012.)
Prosječan iznos mita (BAM)	220	318
Srednji iznos mita (BAM)	50	200
Prosječan iznos mita (EUR)	112	163
Prosječan iznos mita (EUR-PPP)	222	327
Prosječan iznos mita po % BDP-a/glavi stanovnika (2012.)	2,9%	4,3%
Prosječan iznos mita kao % mjesečne neto plate (2012.)	27%	39%

Izvori za dodatne pokazatelje: konvertibilna marka (KM) je nacionalna valuta u Bosni i Hercegovini (BAM) i po srednjem kursu u 2012., 1 euro je iznosio 1,95 BAM (Evropska centralna banka); EUR-PPP stope razmjene i BDP po glavi stanovnika (Eurostat); prosječna mjesečna neto-plaća (Agencija za statistiku BiH).

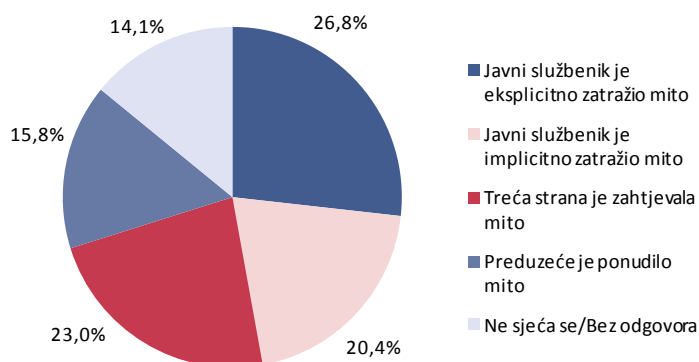
¹²Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana, UNODC (2011.).

Načini traženja i trenutak davanja mita

Podaci o načinu traženja mita mogu pružiti značajan uvid u to kako zapravo dolazi do podmićivanja javnih službenika. Mehanizmi plaćanja mita često su obilježeni određenim implicitnim obrascima koji su dobro poznati i davaocu i primaocu mita te zasnovani na razumijevanju nezakonite prednosti za obje strane. Ovo je još istinitije za preduzeća koja, da bi ubrzala administrativne procedure ili preskočila birokratiju, zaobilaze zakone i propise putem mita, te na taj način osiguravaju ogromne koristi. U privrednoj oblasti, gdje svaka komparativna prednost vodi većem profitu i većem tržišnom udjelu poslovanja, ovakve aktivnosti mogu dovesti do eskalacije, pa mito nije samo očekivano, već ga preduzeća dobrovoljno nude da bi bili ispred konkurenata. Davanje mita, u cilju osiguravanja koristi ili nedozvoljenih usluga od javnih službenika, određenim kompanijama postane rutinska aktivnost a mito se daje sve češće, što rezultira time da druga strana mito očekuje sve češće.

Kada posmatramo način traženja mita u Bosni i Hercegovini, podaci pokazuju da su preduzeća rijetko proaktivna u utjecanju na javne službenike putem mita. U samo 15,8% od svih slučajeva mita, predstavnici preduzeća su dobrovoljno ponudili mito a da ono nije traženo, dok se u više od dvije trećine (70,2%) slučajeva radi o mitu koje je javni službenik eksplicitno (26,8) ili implicitno (20,4%) tražio sam ili putem treće strane (23%). U preostalih 23% slučajeva, mito je dato nakon zahtjeva treće strane (slika 9.).

Slika 9. Procenat raspodjele mita koje su dala preduzeća, prema načinu traženja podmićivanja i ponudi, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci.

Kada se uporede podaci o načinu traženja mita kod preduzeća s podacima o načinu traženja mita kod građana, neke sličnosti su uočljive: kada građani daju mito javnim službenicima, u 37,2% slučajeva građani su ti koji ponude mito. U 18,9% slučajeva javni službenici eksplicitno traže mito. U 32,5% slučajeva javni službenici implicitno zahtijevaju mito a u 6,9% slučajeva mito je zatraženo putem treće strane.

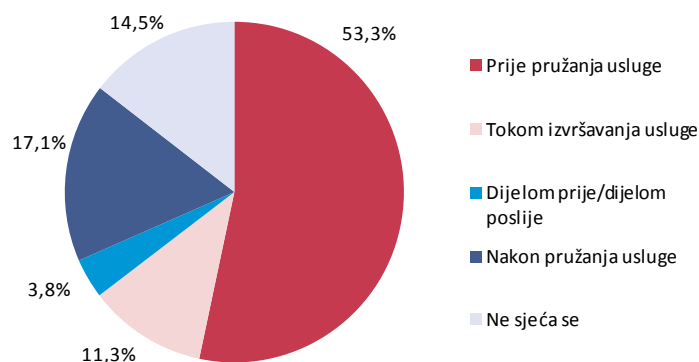
Ova otkrića imaju niz implikacija za politike. Veliki udio mita koje su zatražili primatelji mita pokazuju da se javni službenici uopće ne ustručavaju da zatraže mito, bilo od preduzeća ili od građana. Ukoliko primatelji mita ne očekuju da će ovakve aktivnosti biti prijavljene ili ne očekuju nikakve sankcije za iznuđivanje mita, davanje mita može postati prihvatljiva i uobičajena praksa u nekim javnim uredima.

U takvim slučajevima, javni službenici koji primaju mito moraju biti direktno sankcionirani tako što će se nekažnjavanje okončati širenjem i provođenjem strogih pravila protiv korupcije. Ako se davaoci mita osjećaju obaveznim da nekoga podmite, veća je vjerovatnoća da će istupiti i prijaviti podmićivanje, što se treba ohrabrivati kroz stvaranje dodatnih kanala za prijavu podmićivanja (kao što su telefonske linije za prijavljivanje korupcije).

Osim identificiranja strane koja je inicirala podmićivanje, također je važno znati o vremenu isplate mita jer ova informacija može pružiti dublji uvid u svrhu i motivaciju podmićivanja. Unaprijed date uplate obično se smatraju neophodnim da bi se nešto ostvarilo, dok se uplate date nakon što je javna služba obavila posao smatraju ili znakom zahvalnosti ili podmićivanjem u kojem uplata služi kao "sladilo" koje mami javne službenike u zavisan odnos, a prihvatanje poklona unaprijed obavezuje javne službenike da nakon određenog vremena vrate uslugu preduzeću.

Podaci pokazuju da preduzeća u Bosni i Hercegovini u 17,1% slučajeva daju mito nakon što je usluga obavljena, dok se u 53,3% slučajeva mito daje prije a u 11,3% tokom izvršavanja usluge. Oko 3,8% mita dato je dijelom prije a dijelom nakon okončanja usluge, dok se 14,5% ispitanika ne sjeća kad su dali mito (slika 10.). Većina isplata je izvršena prije nego je usluga okončana, što pokazuje jačinu pozicije javnih službenika prilikom traženja mita.

Slika 10. Procenat raspodjele mita koje su dala preduzeća, prema vremenu davanja u odnosu na izvršavanje usluge, Bosna i Hercegovina (2012.)

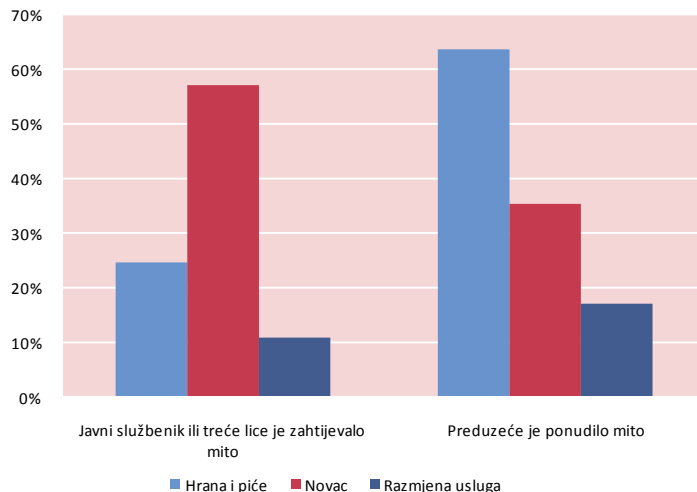

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci.

Kada se oblik podmićivanja analizira u odnosu na to da li je mito dobrovoljno ponuđeno ili zatraženo, podaci otkrivaju različite sklonosti davaoca i primaoca mita. Javni službenici koji eksplicitno traže mito često će zahtijevati isplatu u obliku novca, dok se preduzeća, koja nude mito javnim službenicima, obično odlučuju na jeftiniju alternativu u vezi sa svakodnevnim poslovnim aktivnostima njihovog preduzeća, kao što je davanje hrane i pića (u sektoru usluga smještaja i ishrane), ili drugu vrstu robe i usluga (posebno u sektoru trgovine na veliko i malo). Podaci pokazuju da se u gotovo šest od deset (57,2%) slučajeva podmićivanja gdje je mito zahtijevano (eksplicitno, implicitno ili putem treće strane) plaćanje vrši u obliku novca, a u samo 35,4% slučajeva preduzeće dobrovoljno ponudi mito javnom službeniku. U približno dvije trećine (63,3%) slučajeva gdje

preduzeće ponudi mito, naspram 24,6% slučajeva gdje je službenik zatražio mito, podmićivanje se vrši u obliku hrane i pića (slika 11.).

Slika 11. Procenat raspodjele mita koje su dala preduzeća, prema obliku isplate i načinu zahtjeva ili ponude za mito, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci.

Svrhe davanja mita

Podmićivanje javnih službenika može imati različite svrhe. Javni službenici mogu iznuditi mito za zakonitu javnu uslugu koju bi, u suprotnom, mogli negirati klijentu ili odgoditi je na neodređeno vrijeme. S druge strane, mito može biti dato na inicijativu preduzeća s ciljem utjecanja na regulatorne odluke, procjene poreza, procesa javnih nabavki i, između ostalog, osiguravanja javnih usluga. Svrha podmićivanja je različita u skladu s prirodom procesa ili odluke koja je podložna manipulaciji za svaku od poslovnih procedura.

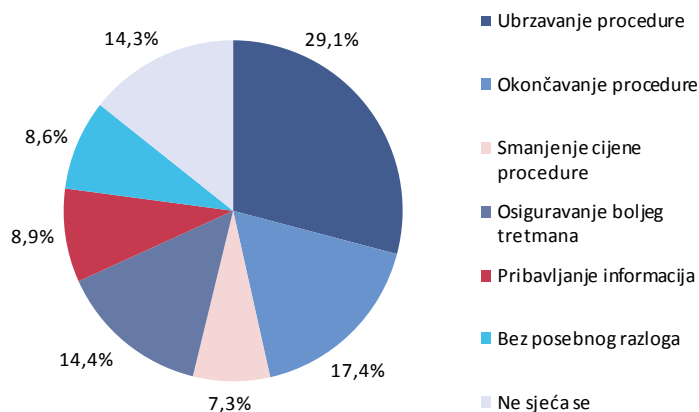
Naprimjer, mito može imati za cilj da promijeni negativnu odluku za građevinsku dozvolu i dozvoli okončanje administrativnog procesa u interesu preduzeća.

U privrednom svijetu podmićivanje može biti veoma značajno za ubrzavanje raznih, obično dugotrajnih i razvučenih procedura, kao što je dobivanje komunalnih priključaka (električna energija ili voda), carinjenje robe, dobijanje određene vrste odobrenja za proizvodni proces ili ubrzavanje zdravstvenih i sigurnosnih inspekcija u prostorijama preduzeća te osiguravanje najave predstojećih inspekcija.

Iako se ubrzavanje administrativnih procedura ne čini kao loša ideja, ubrzavanje procedure samo za ono preduzeće koje je platilo mito i davanje prednosti takvim preduzećima - stvara nepravedno natjecanje koje šteti privredi.

S druge strane, ponekad službenici nisu ni svjesni svrhe poklona koji su primili niti ga shvataju kao mito; međutim, poslovni predstavnici koriste poklone da primame javne službenike za buduće interakcije stvarajući zavisan odnos između službenika i onoga ko daje mito.

Slika 12. Procenat raspodjele mita koje su dala preduzeća, prema svrhi uplate, Bosna i Hercegovina 2012.)

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci.

Iz perspektive Bosne i Hercegovine, najvažnija svrha davanja mita je da se "ubrzaju poslovne procedure" (29,1%), koje bi, u suprotnom, trajale dugo vremena. Ostale navedene svrhe mita su da "omogući okončanje procedure" (17,4%) i "osigura bolji tretman" (14,4%). U isto vrijeme se približno jedno od deset mita (8,6%) daje bez konkretne neposredne koristi za preduzeća koja ih isplaćuju, uz pretpostavku da će ova "sladila" u budućim interakcijama potaknuti javne službenike da provode postupke u interesu preduzeća (slika 12.).

Ovi rezultati pojašnjavaju neke od problema koji utječu na institucije u Bosni i Hercegovini. Mita koja imaju za cilj da ubrzaju poslovne procedure su primjer i pokazatelj da administrativne procedure u javnom sektoru često traju previše dugo. S druge strane, mita koja za cilj imaju olakšavanje okončanja administrativnih procedura, ostvarivanje boljeg tretmana ili pribavljanje informacija, pokazuju nedostatak profesionalizma među javnim službenicima koji posluju izvan granica zakona i nedostatak transparentnosti u javnim institucijama.

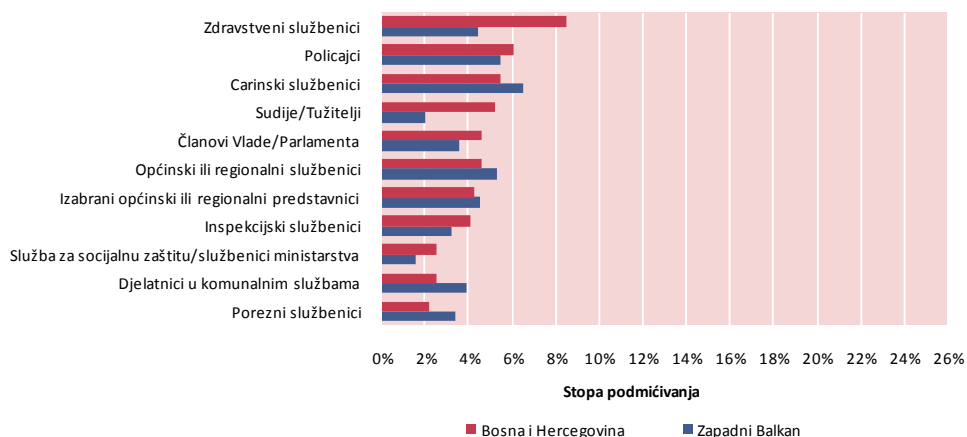

3. Javni službenici i podmićivanje

Baš kao što postoje određene svrhe i procedure zbog kojih su preduzeća voljnija da ponude mito javnim službenicima, određene vrste javnih službenika su uključene u podmićivanje češće od drugih. Zbog ove činjenice korisno je analizirati koja je vjerovatnoća da će javni službenik prihvatiti mito kada je on ili ona kontaktiran neovisno od učestalosti interakcije. Da bismo ovo izmjerili, broj preduzeća koja su dala mito određenoj vrsti javnog službenika poredi se sa brojem preduzeća koja su ostvarila kontakt s tom vrstom javnog službenika tokom 12 mjeseci prije istraživanja, odnosno prisutnost podmićivanja odabranih javnih službenika koje vrše preduzeća (slika 13.). Stopa prisutnosti podmićivanja javnih službenika, koje vrše poduzeća u Bosni i Hercegovini, kreće se između 8,5% za službenike u zdravstvu i 2,2% za porezne službenike, iz čega se može zaključiti kako je vjerovatnoća da će službenik u zdravstvu primiti mito od preduzeća, svaki put kada su u direktnom kontaktu s njim, čak četiri puta veća od vjerovatnoće da će isto učiniti porezni službenik. Stopa prisutnosti podmićivanja sudija, tužilaca, carinika i policajaca također je viša od 5%, dok se stope prisutnosti za druge službenike, navedene u slici 13., kreću između 2,2% i 4,6%.

Stopa prisutnosti podmićivanja većine vrsta javnih službenika u Bosni i Hercegovini, koje vrše preduzeća, slične su stopama prisutnosti na cijeloj teritoriji zapadnog Balkana, s ponekim izuzetkom. Podmićivanje zdravstvenih službenika (8,5% naspram 4,4%), sudija i tužilaca (5,2% naspram 2%) znatno je prisutnije u Bosni i Hercegovini u poređenju sa stopama prisutnosti na cijeloj teritoriji zapadnog Balkana, dok su stope prisutnosti podmićivanja poreznih službenika (2,2% naspram 3,4%) i djelatnika u komunalnim službama (2,5% naspram 3,9%) nešto niže od prosječnih regionalnih stopa.

Slika 13. Prisutnost podmićivanja prema vrsti uposlenika u javnom sektoru, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

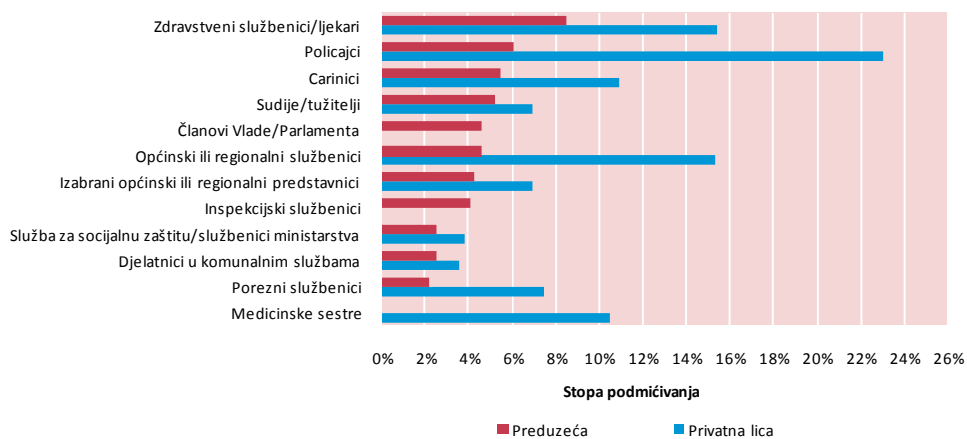
Napomena: Prisutnost podmićivanja se računa kao broj preduzeća koja su dala javnom službeniku novac, poklon ili protuuslugu najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su ostvarila najmanje jedan kontakt s javnim službenikom tokom istog perioda. U ovoj tabeli prisutnost podmićivanja je obračunata zasebno za svaki tip javnog službenika.

Također je korisno uporediti prisutnost podmićivanja određenih javnih službenika koje vrše preduzeća s podmićivanjem koje vrše građani. Privatna preduzeća i građani su pogođeni podmićivanjem prilikom interakcije sa javnim službenicima, ali se preduzetnici i građani obično susreću s različitim sektorima administracije pa stoga mogu pružiti komplementaran pregled utjecaja podmićivanja na javne službenike. Naprimjer, za građane je veći rizik podmićivanja prilikom interakcija s policajcima nego sa carinicima. S druge strane, za preduzeća je rizik podmićivanja relativno visok prilikom interakcije sa zdravstvenim službenicima i carinicima, što ukazuje na problem dugih birokratskih procedura (kao što je carinjenje robe), koje preduzeća pokušavaju zaobići putem davanja mita.

Različiti obrasci rizika podmićivanja prikazani su na slici 14., koja poredi prisutnost podmićivanja određenih vrsta javnih službenika koji primaju mito od preduzeća sa odgovarajućim stopama iz UNODC-ovog istraživanja o korupciji i podmićivanju u Bosni i Hercegovini iz 2011.¹³

¹³Korupcija u Bosni i Hercegovini: Stvarna korupcijska iskustva građana, UNODC (2011.).

Slika 14. Prисutnost podmićivanja određenih vrsta javnih službenika, prema preduzećima i stanovništvu, Bosna i Hercegovina (2010-2012.)

Napomena: Prisutnost podmićivanja računa se kao broj preduzeća koja su dala javnom službeniku novac, poklon ili protuuslugu najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, iz procenta preduzeća koja su ostvarila najmanje jedan kontakt s javnim službenikom tokom istog perioda. U ovoj tabeli prisutnost podmićivanja je računata zasebno za svaki tip javnog službenika.

4. Prijavljivanje podmićivanja

Postoje mnogi razlozi da preduzeća progovore o podmićivanju tako što će prijaviti korumpirane javne službenike policiji ili drugim vlastima. Preduzeća se često osjećaju prisiljenim da daju mito kako bi osigurali usluge koje bi država trebala pružiti pravovremeno i prihvatljivog kvaliteta, bez dodatne usluge ili mita. Mito je, stoga, trošak koji direktno smanjuje njihov profit pa se preduzeća teško nose sa rutinskim zadacima kao što su plaćanje poreza, sigurnosne i zdravstvene inspekcije, ili carinjenje, prešutno pristajući da daju mito i time povećavajući očekivanja javnih službenika, a to tokom vremena može prerasti u značajan trošak. U isto vrijeme, dugoročne tržišne koristi, koje preduzeće može ostvariti putem mita, su nejasne: sama činjenica da javni službenik redovno prima mito pokazatelj je da će bilo kakva prednost u odnosu na konkurente, koju je preduzeće steklo putem mita, brzo nestati ukoliko i druga preduzeća plate mito.

U stvarnom svijetu, međutim, takvi očigledni poticaji da se podmićivanje prijavi vlastima rijetko budu provedeni u akciju. Samo 1,8% svih mita koja su dala preduzeća budu prijavljena službenim vlastima na teritoriji zapadnog Balkana.¹⁴ S procentom od 6,6% svih mita koja su preduzeća dala javnim službenicima, situacija u Bosni i Hercegovini je malo bolja.¹⁵ Rezultati istraživanja provedenog na regionalnom nivou pokazuju da je većina prijava podnijeta direktno policiji, zatim drugim zvaničnim insitucijama, poput tužilaštva, zvaničnim agencijama za borbu protiv korupcije ili putem telefonskih linija za prijavljivanje korupcije. Mali dio datih mita (0,3% na regionalnom nivou) prijavljeno je ostalim nezvaničnim institucijama poput nevladinih organizacija ili medija.

Uzimajući u obzir da se samo mali postotak preduzeća obrati zvaničnim vlastima sa žalbom o korumpiranim službenicima koji primaju mito, nameće se važno pitanje: Zašto preduzeća ne prijavljuju podmićivanje kada, u teoriji, preduzeća imaju validne razloge da obznane podmićivanje?

¹⁴ *Poslovanje, korupcija i kriminal na zapadnom Balkanu: Utjecaj podmićivanja i drugih vrsta kriminala na privatna preduzeća, UNODC (2013.).*

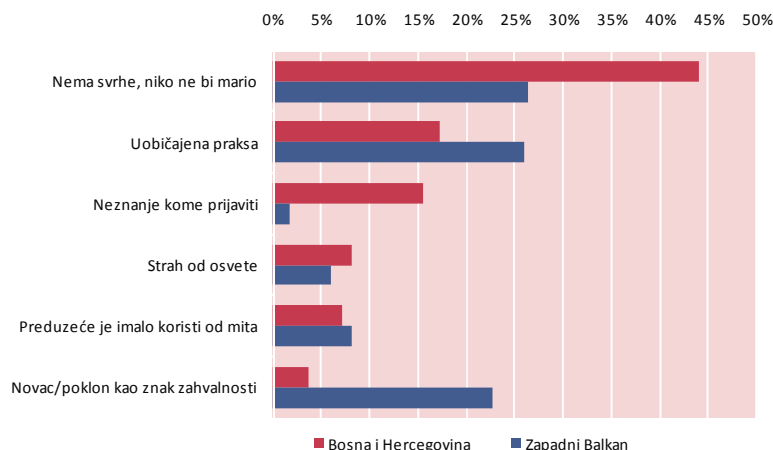
¹⁵ Zbog malog broja mita prijavljenih vlastima u Bosni i Hercegovini i odgovarajuće visoke margine pogrešaka zbog uzorka, rezultate istraživanja o udjelu mita koje je prijavljeno vlastima u Bosni i Hercegovini treba tumačiti s oprezom.

Slično kao i u drugim zemljama zapadnog Balkana, kao najčešći razlog zbog kojeg poslovni predstavnici nisu prijavili podmićivanje naveden je stav da nema svrhe prijaviti podmićivanje jer niko ne bi mario za to (slika 15.). Više od dvije petine (44,1%) ispitanika naveli su pomenuti stav kao razlog zbog kojeg nisu prijavili podmićivanje, naspram 26,3% ispitanika u prosjeku na teritoriji zapadnog Balkana.

Iako je svijest o korupciji u Bosni i Hercegovini visoka, poslovni predstavnici rijetko su suočeni s uspješnim primjerima prijavljenih i osuđenih korumpiranih aktivnosti. Osim toga, 15,5% ispitanika je izjavilo da nisu prijavili korupciju jer im nije bilo poznato mjesto za prijavu, što je više od devet puta veći udio nego iznos regionalnog prosjeka (1,7% je regionalni prosjek).

S druge strane, udio ispitanika koji su izjavili da nisu prijavili podmićivanje jer je davanje poklona javnim službenicima uobičajena praksa (17,3% naprema 26% po regionalnom prosjeku), ili zato što smatraju uplatu ili poklon znakom zahvalnosti javnom službeniku za obavljanje potrebne usluge (3,6% 22,6% regionalno) znatno je ispod regionalnog prosjeka. Neprijavlivanje podmićivanja zbog straha od osвете (8,1% naspram 6% regionalno) još je jedan razlog za brigu.

Slika 15. Procenat raspodjele preduzeća koja daju mito a nisu prijavila svoja iskustva vlastima/instituciji, prema najčešćem razlogu za neprijavlivanje, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac mita dao u posljednjih 12 mjeseci.

Podaci o tome zašto podmićivanje nije prijavljeno javnim vlastima u Bosni i Hercegovini uklapaju se u opće obrasce vremena, načina i svrhe podmićivanja o kojima je raspravljano u Poglavlju 2. Veliki dio mita u Bosni i Hercegovini daje se na zahtjev javnih službenika, prije nego je usluga obavljena, i u obliku novca. Ovo pokazuje kako mnoga preduzeća osjećaju obavezu da daju mito javnim službenicima i ne prijavljuju podmićivanje zbog nedostatka povjerenja u vlast ili, čak, nedostatka znanja o mjestu gdje prijaviti podmićivanje.

Rezultirajući zaključci bi, u isto vrijeme, trebali biti dopunjeni podacima koji se odnose na percepciju poslovnih predstavnika o javnim vlastima u cijelosti. U širem kontekstu, više od šest od deset poslovnih predstavnika u Bosni i Hercegovini (61,8%) navode kako ne smatraju da ima koristi od upućivanja žalbi javnim vlastima (bilo putem javne agencije

ili institucije kao što je ombudsman) u slučaju da su nepravično tretirani (slika 16.). Nedostatak vjere u odgovornost svih javnih institucija izraženiji je u Bosni i Hercegovini nego na regionalnom nivou (53,5%)¹⁶. Za kreatore politika koje se bore protiv korupcije, podaci signaliziraju izazove ohrabriranja većeg broja preduzeća da prijave podmićivanje i time pomognu borbu protiv korupcije. Prijavljivanje podmićivanja bit će ohrabrivano ukoliko poslovni predstavnici uvide da prijavljivanje ima pozitivne posljedice. Naime, stvaranje boljih i sigurnijih kanala za prijavljivanje i osuđivanje činova korupcije rezultirat će povećanim brojem prijava samo ako preduzeća budu vjerovala da se vrijedi obratiti vlastima za pomoć i da će ta vlast provesti odgovarajuće aktivnosti.

Slika 16. Procenat raspodjele poslovnih predstavnika prema tome da li žalbe o javnoj administraciji smatraju korisnim, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

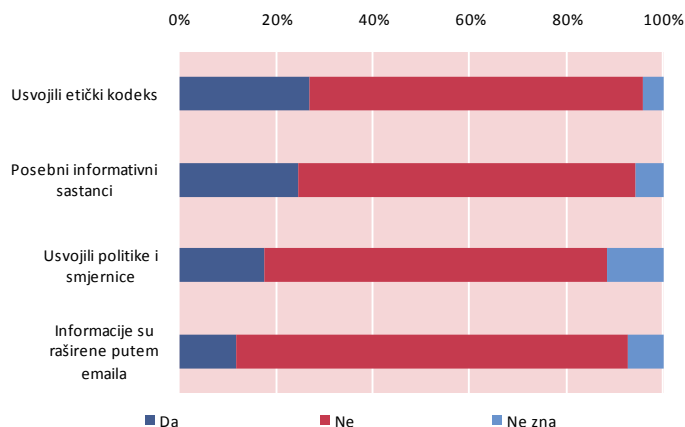
Mehanizmi unutrašnje kontrole

Uprkos činjenici da mali broj poslovnih predstavnika razmotri ulaganje formalne žalbe vlastima, a čak i manji broj prijavi svoja iskustva s podmićivanjem, mnoga preduzeća su prepoznala da nedozvoljene aktivnosti, poput podmićivanja i prevare, mogu ozbiljno naštetiti njihovoj reputaciji i poslovnim interesima. Da bi spriječili uobičajene zloupotrebe na radnom mjestu i povećali integritet i transparentnost poslovanja, preduzeća širom svijeta sve više implementiraju sveobuhvatne utvrđene politike koje opisuju određene neprihvatljive prakse i određuju sankcije za kršenje utvrđenih standarda.

U Bosni i Hercegovini, iako još uvijek nisu univerzalni, takvi mehanizmi unutrašnjih kontrola i standarda postaju sve učestaliji. Prema istraživanju, više od četvrtine (27%) preduzeća je usvojilo unutrašnji kodeks etike i skoro isti broj (24,6%) preduzeća je organiziralo sastanke posvećene informiranju uposlenika o postojećim smjernicama i politikama koje se bore protiv korupcije (slika 17.).

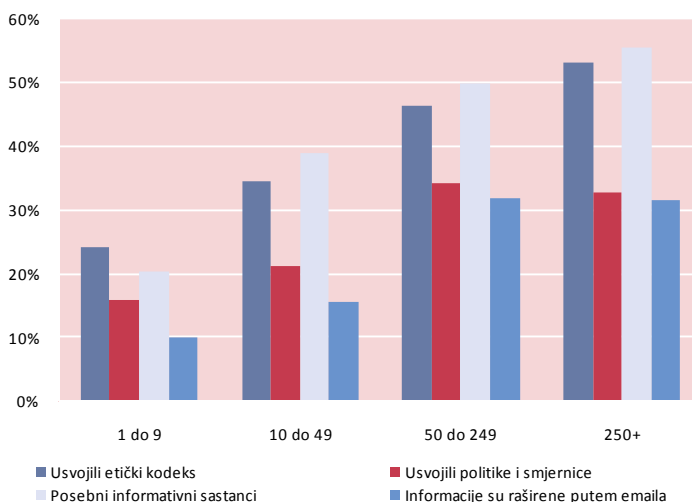
¹⁶Regionalni prosjek ne uključuje podatke iz Cme Gore, gdje ovo pitanje nije bilo uključeno u istraživanje.

Slika 17. Procenat preduzeća koja su usvojila odabrane mjere unutrašnje kontrole, prema broju zaposlenika, Bosna i Hercegovina (2012.)

Iako su unutrašnji napori da se poboljša transparentnost i integritet privatnog sektora manje-više jednaki za svih pet privrednih sektora obuhvaćenih ovim istraživanjem, podaci pokazuju da su ovakve politike kontrole manje prisutne među malim preduzećima nego među velikim. Kao što je prikazano na slici 18., usvajanje kodeksa etike, politika i smjernica, zajedno sa njihovim širenjem putem sastanaka, učestalije je među velikim preduzećima nego među onima koja imaju manje zaposlenika. Uzimajući u obzir da mikro i mala preduzeća čine glavninu svih preduzeća u Bosni i Hercegovini, rasprostranjenost usvajanja specifičnih standarda integriteta i politika kontrole poslovanja u regiji zahtijeva promociju ne samo među velikim preduzećima već i među malim i mikro-preduzećima.

Slika 18. Procenat preduzeća koja su usvojila unutrašnji kodeks etike, prema broju zaposlenika, Bosna i Hercegovina (2012.)

5. Podmićivanje između poslovnih subjekata

Podmićivanje je najčešće povezano s korumpiranim javnim službenicima koji primaju novac, poklone ili druge nedozvoljene usluge u vezi s pružanjem javnih usluga. Međutim, značajni oblici mita se razvijaju i unutar privatnog sektora, odnosno između predstavnika preduzeća. Ovaj tip podmićivanja, proveden putem privrednih, finansijskih ili komercijalnih aktivnosti, definiran je u Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC) kao “obećanje, nuđenje ili davanje (aktivno podmićivanje), kao i traženje ili prihvatanje (pasivno podmićivanje), direktno ili indirektno, nepripadajuće koristi bilo kojoj osobi/koje vrši bilo koja osoba koja usmjerava ili radi, u bilo kojem svojstvu, za subjekat privatnog sektora....da bi on ili ona, djelovala ili se suzdržala od djelovanja u obavljanju svojih službenih dužnosti”. Konvencija zahtijeva da potpisnice razmotre osuđivanje takvih djela kao krivičnih djela.¹⁷

Podmićivanje između poslovnih subjekata vrši se među predstavnicima preduzeća koji daju poklon, protuuslugu ili plate dodatni novac (pored neophodnog iznosa) da bi osigurali poslovnu transakciju. Ovakve nedozvoljene transakcije razlikuju se od uobičajenih poslovnih transakcija. Naprimjer, aktivnosti marketinga ili odnosa sa javnošću konkretno imaju za cilj, koristeći nedozvoljena sredstva, oštetiti integritet primaoca mita u zamjenu za mito. Ovaj oblik podmićivanja ometa korisne mehanizme slobodnog tržišta i štetan je ne samo za preduzeća čiji predstavnici prihvate mito, već i za društvo u cijelosti.

Prisutnost podmićivanja između poslovnih subjekata računa se kao broj preduzeća koja su dala novac, poklon ili protuuslugu, osim uobičajene novčane naknade - najmanje jednom tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju - bilo kojoj osobi koja radi, u bilo kojem svojstvu, za poslovni subjekat iz privatnog sektora, čak i kroz djelovanje posrednika.¹⁸ Kao što je prikazano na slici 19., prema ovoj definiciji prosječna prisutnost podmićivanja između poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini iznosi 1,7% (naspram 4% na regionalnom nivou). Iako je ovaj procenat daleko ispod prosjeka prisutnosti podmićivanja

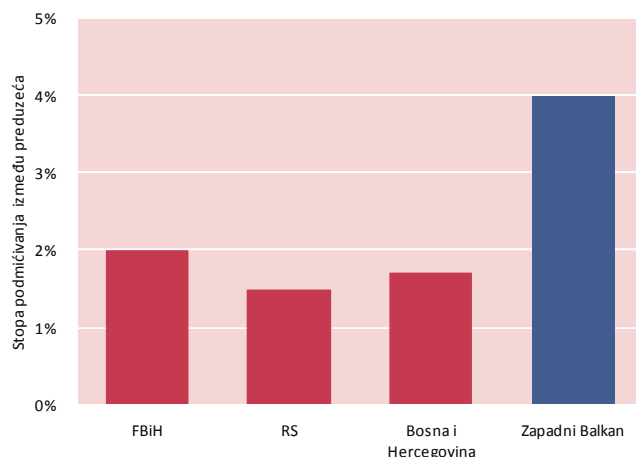
¹⁷Član 21. UNCAC-a.

¹⁸ Budući da se može pretpostaviti kako su sva preduzeća ostvarivala redovan kontakt s drugim preduzećima, ili barem kontakt s jednim preduzećem - bilo kao dobavljač ili kao klijent - u prethodnih 12 mjeseci, stopa prisutnosti računa se kao udio preduzeća koja su dala mito u broju svih preduzeća.

javnih službenika koja su vršila preduzeća, ovi podaci pokazuju da praksa podmićivanja između poslovnih subjekata postoji u Bosni i Hercegovini.

Mogućnost za pojedince iz privatnog sektora da se uključe u nedozvoljene poslove s drugim preduzećem iz privatnog sektora, nije ista u oba entiteta Bosne i Hercegovine. Podaci ukazuju na to da takvi primjeri podmićivanja u privatnom sektoru postaju sve češće epizode u Bosni i Hercegovini, te da su češće i prisutnije u Federaciji Bosne i Hercegovine (2%) nego u Republici Srpskoj gdje su nešto niže (1,5%, slika 19.).

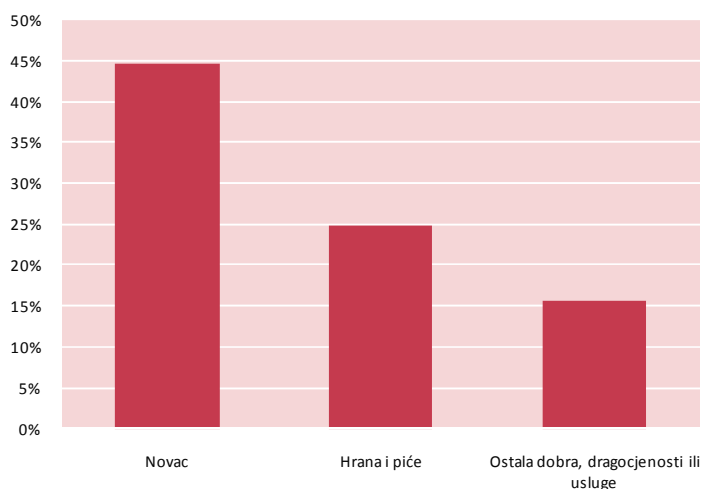
Slika 19. Prisutnost podmićivanja među poslovnih subjekata privatnog sektora, prema entitetima, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2012.)

Oblici plaćanja

Kao i podmićivanje u javnom sektoru, plaćanje mita između poslovnih subjekata vrši se u različitim oblicima: novac, roba, hrana i piće, vrijedni predmeti ili direktna protuusluga. U poslovnom svijetu u Bosni i Hercegovini, novac je najvažniji oblik plaćanja mita među subjektima u privatnom sektoru, ali i između preduzeća i javnih službenika. Međutim, hrana i piće također imaju važnu ulogu kada govorimo o protuzakonitom poslovanju između poslovnih predstavnika (slika 20.).

Slika 20. Procenat distribucije mita koje su preduzeća dala poslovnim subjektima u privatnom sektoru, prema obliku plaćanja, Bosna i Hercegovina (2012.)

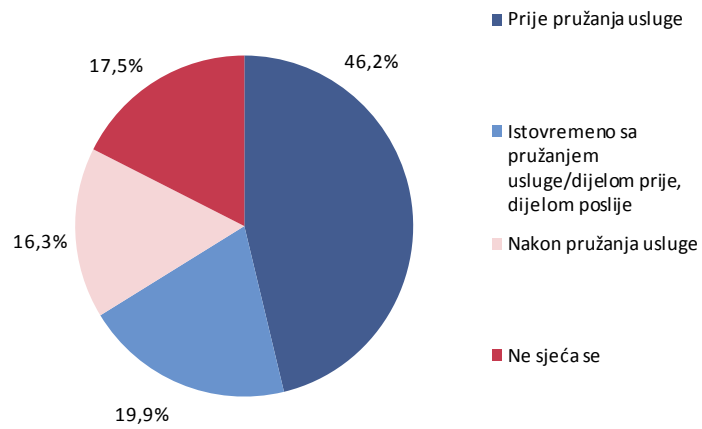
Napomena: Podaci se odnose na zadnje mito koje je davalac dao u posljednjih 12 mjeseci. Zbir veći od 100 budući da je u nekim slučajevima mito isplaćeno u više oblika (npr. i u novcu i u vrijednim predmetima).

Načini traženja i trenutak davanja mita

Prema rezultatima istraživanja, jedna petina (20,3%) mita između poslovnih subjekata daje se a da ga nije tražio jedan od poslovnih predstavnika, već ga nudi osoba koja daje mito u nadi da će ostvariti neku nezakonitu korist (npr. da olakša ili ubrza neku proceduru ili da dobije prednost u odnosu na konkurenciju). Međutim, više od tri četvrtine (75,9%) slučajeva uključuju traženje mita. Mito se daje na eksplicitan (30%) ili implicitan (29,8%) zahtjev, dok u 16,1 % slučajeva mito se daje na zahtjev treće stranke.

Važno je istaknuti da se veliki broj mita plaća prije isporuke usluga ili dobara (46,2%), dok u približno jedan od šest slučajeva (16,3%) mito je plaćeno nakon što je usluga učinjena. Dok jedna petina slučajeva (19,9%) plaća mito odmah, ili pola prije a pola nakon izvršenja usluge, 17% poslovnih predstavnika ne sjeća se kada su dali mito (slika 21.).

Slika 21. Procenat raspodjele mita koje su preduzeća dala drugim preduzećima, prema vremenu davanja u odnosu na izvršavanje usluge, Bosna i Hercegovina (2012.)

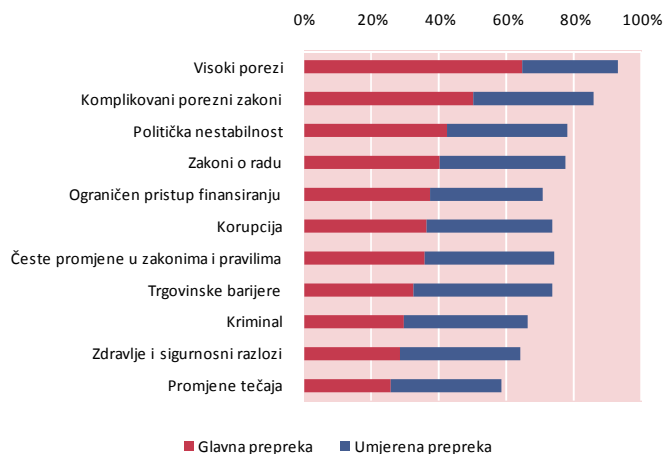
6. Percepcije i stavovi o korupciji

U poslovnom svijetu, percepcije su osnovni faktori za oblikovanje odluka, ekonomskog ponašanja i ishoda. Naprimjer, percepcija povoljne poslovne klime stvara očekivanja pozitivnog prihoda investicija, zbog čega preduzeća više ulažu nego kada je riječ o negativnom poslovnom okruženju. Veća ulaganja stvaraju veću potražnju, više radnih mjesta, veći razvoj i dinamičniju i prosperitetniju ekonomiju. Prema tome, percepcije se u ekonomiji često pretvaraju u ishode.

Da bi efikasno izvršili ekonomske aktivnosti i da bi postigli poslovne ciljeve, privatne kompanije zahtijevaju poslovnu klimu s pravim uvjetima koji će im omogućiti da budu produktivni i profitabilni. Ovi uvjeti podrazumijevaju zakone koji podstiču ugovore i pružaju sigurnost, neophodno regulatorno okruženje i funkcionalnu infrastrukturu. Suprotno ovome, nedostatak ovih uvjeta, ili prisustvo škodljivih faktora za poslovnu klimu predstavljaju prepreku za poslovanje i sprečavaju razvoj i napredak privatnog sektora.

Kada vlasnike preduzeća i predstavnike u Bosni i Hercegovini pitate s kojim se preprekama u poslovanju suočavaju, navode korupciju kao šesti najvažniji faktor. Naime, više od jedne trećine (36,5%) poslovnih predstavnika smatra korupciju jednom od najvećih prepreka, odmah iza visokih poreza (64,3%), kompliciranih poreznih zakona (50,1%), političke nestabilnosti (42,5%), pravilnika o radu (40%) i ograničenog pristupa novcu (37,2%). Međutim, 37,2% ispitanika smatra korupciju umjerenom preprekom za poslovanje, dok 26,3% smatra da korupcija nije prepreka za poslovanje (slika 22.).

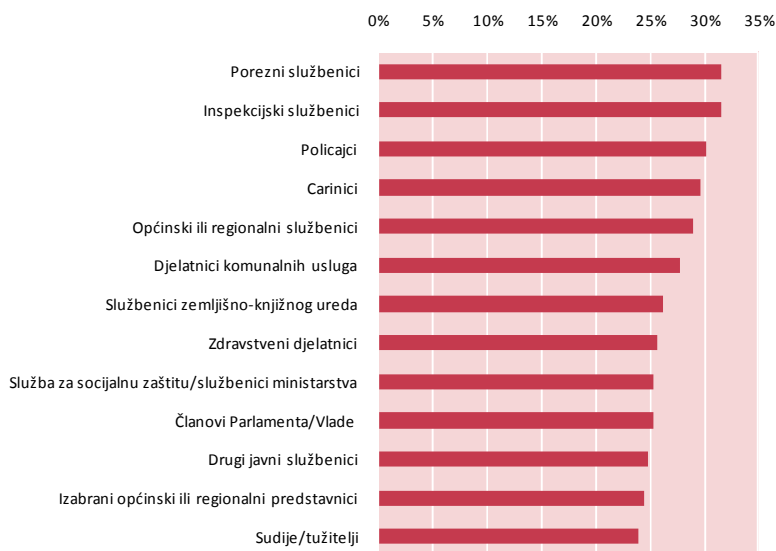
Slika 22. Procenat raspodjele poslovnih predstavnika koji smatraju odabrane stavke kao glavne ili umjerene prepreke za poslovanje, Bosna i Hercegovina (2012.)

Percepcija korupcije javnih službenika

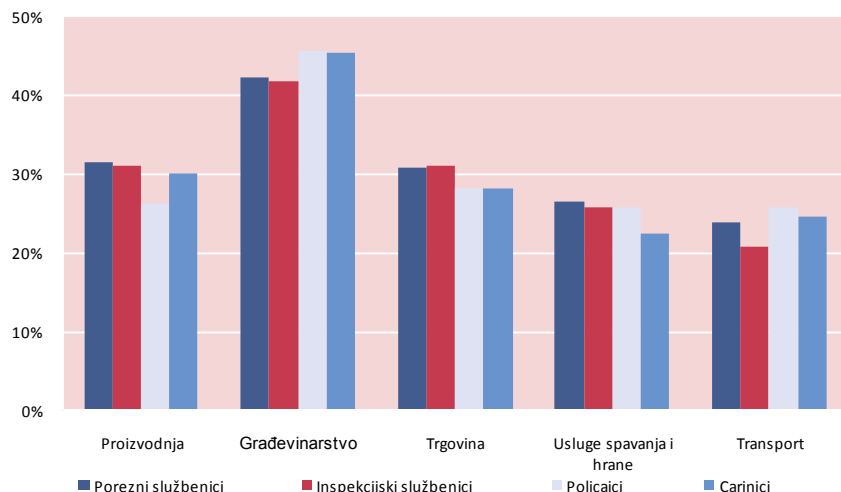
Kada poslovni predstavnici navode korupciju kao prepreku u poslovanju, često imaju na umu određene tipove javnih službenika (ili određene administrativne postupke) među kojima se korupcija susreće više nego među drugima. To su često javni službenici na lokalnom nivou s kojima se često posluje, ili službenici koji se često spominju u medijima a dovode se u vezu s korupcijom. U Bosni i Hercegovini, gotovo jedna trećina (31,5%) poslovnih predstavnika misli da se plaćanje mita poreznim inspektorima dešava često u kompanijama poput njihovih. Isto važi i za inspektore (31,5), policajce (30,1%) i carinike (29,7%) (slika 23.).

Slika 23. Procenat poslovnih predstavnika koji smatraju da se plaćanje mita određenim javnim službenicima dešava veoma ili prilično često u preduzećima poput njihovih, Bosna i Hercegovina (2012.)

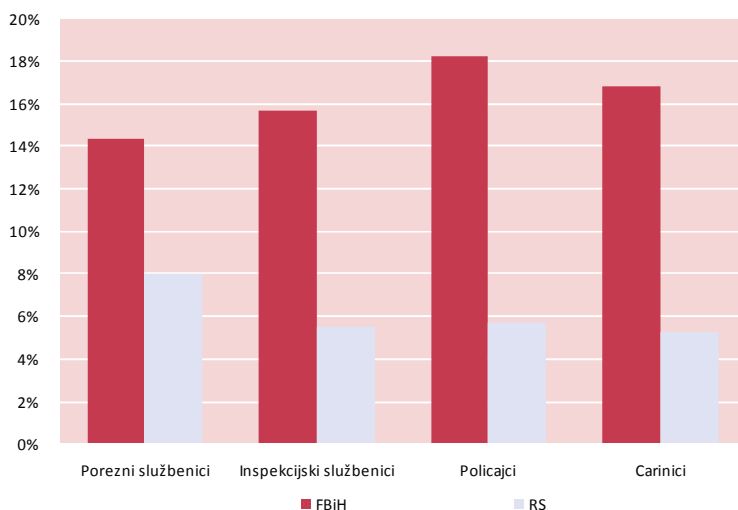
Takve precepcije o učestalosti plaćanja mita određenim tipovima javnih službenika moraju se dalje diferencirati po ekonomskom sektoru. Budući da su poslovne predstavnike pitali smatraju li da preduzeća poput njihovih često plaćaju mito određenim službenicima, poređenje po tipu službenika veoma je značajno u vezi sa sličnim preduzećima u njihovom sektoru. Kao što je prikazano na lici 24., gotovo 45,7% poslovnih predstavnika građevinskih firmi smatra da se podmićivanje policajaca dešava veoma često, dok u sektoru za transport i skladištenje jedna četvrtina (25,9%) ispitanika smatra isto. Smatra se da su u građevinskom sektoru i u sektoru za transport i skladištenje policajci najskloniji podmićivanju, inspektori u sektoru za maloprodaju i veleprodaju i porezni inspektori u sektoru za proizvodnju i sektoru pružanja usluga hrane i pića.

Slika 24. Procenat poslovnih predstavnika koji smatraju da se plaćanje mita određenim javnim službenicima dešava veoma ili prilično često u preduzećima poput njihovih, prema ekonomskom sektoru, Bosna i Hercegovina (2012.)

Kada poredimo dva entiteta u državi (slika 25.), najveći dio poslovnih predstavnika (18,2%) u Federaciji Bosne i Hercegovine smatra da se mito najčešće daje policajcima. U Republici Srpskoj, jedan od 12 poslovnih predstavnika mišljenja je da se mito najčešće daje poreznim inspektorima.

Slika 25. Procenat poslovnih predstavnika koji smatraju da se plaćanje mita određenim javnim službenicima dešava veoma ili prilično često u preduzećima poput njihovih, prema entitetu, Bosna i Hercegovina (2012.)

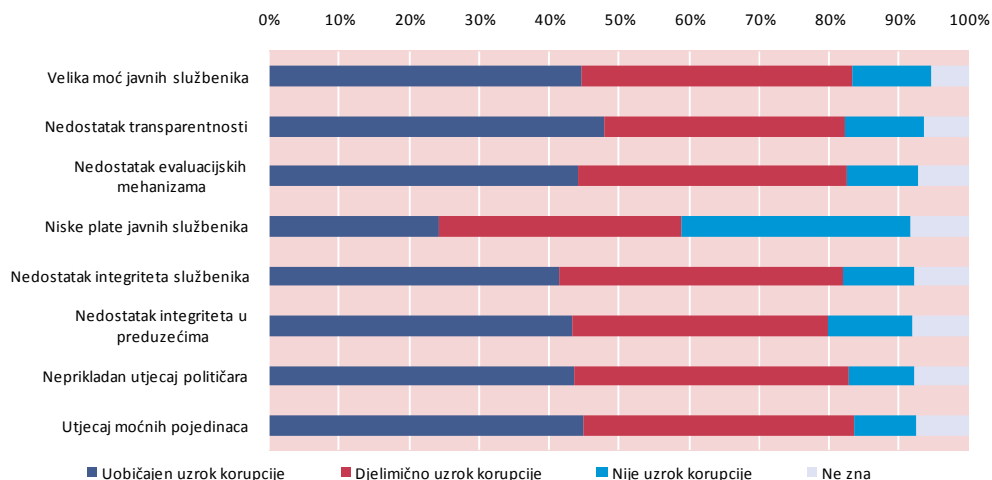

Percepcija uzroka korupcije

Ispitivanje poslovnih predstavnika u pogledu percepcije uzroka korupcije može rasvijetliti neke od uzroka korupcije na koje je učinkovita antikorupcijska strategija obično usmjerena. Podaci pokazuju da gotovo polovina (47,8%) poslovnih predstavnika smatra

nedostatak transparentnosti uobičajenim uzrokom korupcije. Nadalje, između 40% i 45% poslovnih predstavnika u Bosni i Hercegovini označava glavnim uzrocima korupcije veliku moć javnih službenika, nedostatak integriteta u preduzećima, neprikladan utjecaj političara i utjecaj moćnih pojedinaca (slika 26). Četvrtina poslovnih predstavnika (24,3%) smatra da su glavni uzroci korupcije niske plaće javnih službenika.

Slika 26. Procenat poslovnih predstavnika koji smatraju različite faktore glavnim uzrocima korupcije/djelimičnim uzrokom korupcije/nije uzrok korupcije, Bosna i Hercegovina (2012.)

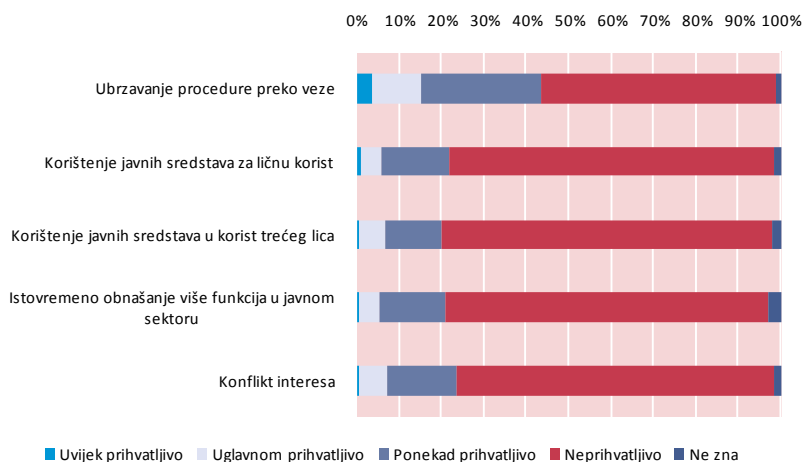

Stavovi prema korumpiranom ponašanju

Kao u slučaju percepcije o korupciji, stavovi o tome šta čini korupciju i o tome šta je prihvatljivo ponašanje često se razlikuju među pojedincima, društvima i različitim privrednim sektorima. Ispitivanje poslovnih predstavnika o njihovim stavovima o određenim oblicima korumpiranog ponašanja može rasvijetliti njihovu spremnost da se umiješaju u podmićivanje i korupciju, kao i njihova očekivanja o njima.

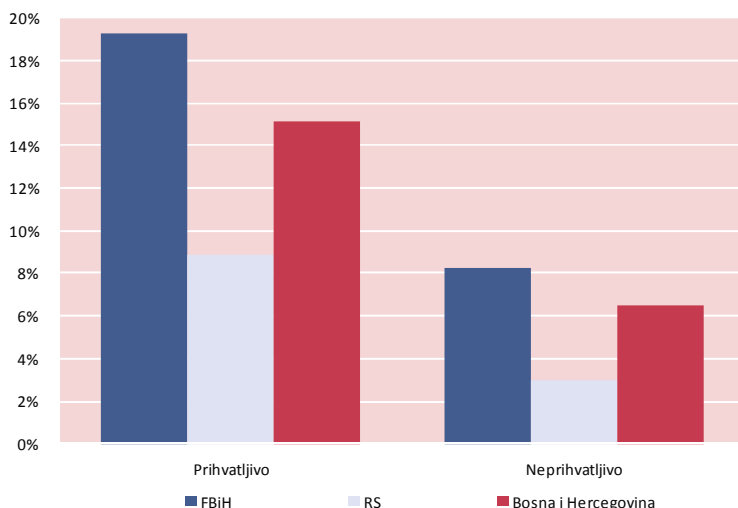
Podaci pokazuju da je većina poslovnih predstavnika svjesna ograničenja etičkog ponašanja u poslovnim transakcijama i povjerljivim aktima van domena neprihvatljivog. Međutim, postoji određeni broj njih koji neke nelegalne radnje smatra prihvatljivim, posebno kada ozbiljnost prekršaja nije odmah jasno vidljiva. Naprimjer, više od dvije petine poslovnih predstavnika u Bosni i Hercegovini (43,7%), smatra prihvatljivim upotrebu veza ili ličnih kontakata za ubrzavanje poslovnih procesa u javnim institucijama (slika 27.). Također, u slučajevima kada se krše etički standardi, postoji približno 20% poslovnih predstavnika koji ozbiljne postupke podmićivanja (uključujući korištenje javnih sredstava za ličnu dobit ili za dobit treće osobe, te obavljanje funkcije u javnoj ustanovi dok u isto vrijeme ima udio u privatnoj firmi) smatraju prihvatljivim. Sličan udio poslovnih predstavnika (20,8%) misli da je obavljanje više funkcija u javnom sektoru prihvatljivo.

Slika 27. Procenat poslovnih predstavnika koji različite oblike koruptivnog ponašanja smatraju uvijek/uglavnom/ponekad prihvatljivim ili neprihvatljivim, Bosna i Hercegovina (2012.)

Različiti stavovi o korupciji pretvaraju se u različite oblike podmićivanja. Podaci pokazuju da što su poslovni predstavnici manje svjesni da su određene ekonomske transakcije - posebno u interakciji s javnim službenicima - neprihvatljive, veća je vjerovatnoća da će se ti poslovni predstavnici baviti takvim ponašanjem. Čak i za relativno blagi oblik nezakonitih posredovanja s javnim službenicima (korištenje veza i ličnih kontakata za ubrzavanja poslovnih procesa u javnim institucijama) može se pokazati da što više poslovnih predstavnika smatra takve nezakonite radnje prihvatljivim, veća je stopa rasprostranjenosti podmićivanja u državi i entitetima (slika 28.).

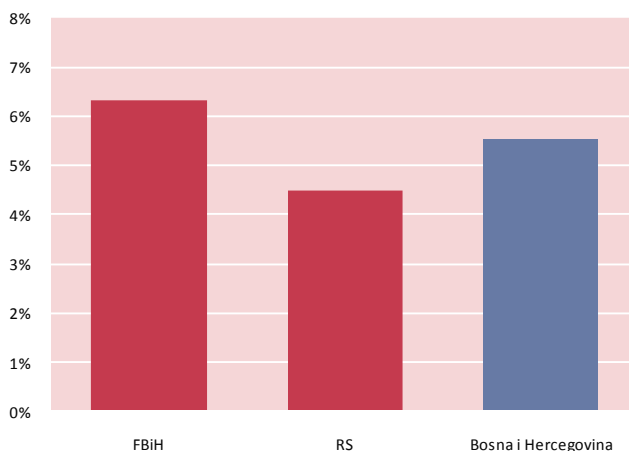
Slika 28. Prisutnost podmićivanja u grupama poslovnih predstavnika koji smatraju korištenje veza u javnim institucijama prihvatljivim ili neprihvatljivim, prema entitetu, Bosna i Hercegovina (2012.)

Utjecaj podmićivanja na poslovne investicije

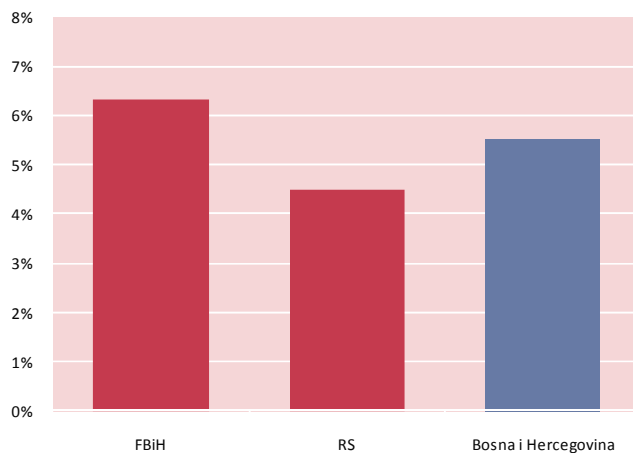
Osim što ima direktan utjecaj na raspodjelu preduzeća koja plaćaju mito, percepcije o podmićivanju imaju indirektan utjecaj na spremnost preduzeća da investiraju kapital, što može imati ogromne posljedice na privredni rast i razvoj. U cijelosti, 5,5% preduzeća u Bosni i Hercegovini odlučilo je da ne ulaže novac, u 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, zbog straha da će morati plaćati mito za zahtjeve i dozvole. Kada poredimo entitete, utjecaj je znatno viši u Federaciji BiH (6,3%) nego u Republici Srpskoj (4,5%), slika 29.

Slika 29. Procenat poslovnih predstavnika koji su odlučili da ne investiraju novac u posljednjih 12 mjeseci prije istraživanja, prema entitetima, Bosna i Hercegovina (2012.)

Uzimajući u obzir da je samo određeni broj preduzeća u mogućnosti da investira, činjenica da korupcija ima negativan utjecaj veoma je bitna. Treba također naglasiti da je ekonomski utjecaj podmićivanja na poslovnu klimu i odlučivanje o investiranju izraženiji za srednja i velika nego za mala preduzeća (slika 30.). Mikro (5,8%) i mala (3,1%) preduzeća manje su pogođena od srednjih i velikih preduzeća (10,8%), što znači da strah od podmićivanja ima veći utjecaj na preduzeća koja imaju veću moć investiranja.

Slika 30. Procenat poslovnih predstavnika koji su odlučili da ne investiraju novac u posljednjih 12 mjeseci prije istraživanja zbog straha od podmićivanja, prema broju uposlenika, Bosna i Hercegovina (2012.)

7. Prisutnost i obrasci drugih oblika kriminala

Osim korupcije, na imovinu i poslovne aktivnosti u preduzećima, kako na zapadnom Balkanu tako i svugdje u svijetu, utječu različiti oblici kriminala. Utjecaj kriminalnih aktivnosti veoma je značajan, kako u pogledu štete, direktnih i indirektnih troškova, tako i u obliku premije osiguranja, sigurnosnih troškova i izgubljenih poslovnih prilika. Iako se kriminal ne svrstava među najvažnije prepreke za poslovanje u Bosni i Hercegovini (slika 22.), znatan broj preduzeća smatra da su kriminalne aktivnosti jedna od važnijih (29,8%) ili blažih prepreka (36,3%) za poslovanje.

Izmjeriti direktan utjecaj kriminala izazov je iz više razloga, bez obzira na to jesu li žrtve pojedinci ili preduzeća. Broj krivičnih djela prijavljenih policiji znatno je manji od stvarnog broja kriminalnih aktivnosti. Prije nego što se kriminal zabilježi u statistiku kriminaliteta, on se prvo mora otkriti, prijaviti policiji, prepoznati kao kriminalna aktivnost i registrirati kao kriminalna radnja u policijsku statistiku. Veliki broj kriminalnih aktivnosti ne bude prijavljen policiji, čak i one koje budu prijavljene nisu zabilježene u policijskoj statistici. Takva ograničenja u službenoj kriminalnoj statistici mogu se prevazići istraživanjem kriminalne viktimizacije, a ono daje podatke o tzv. tamnom broju kriminalnih aktivnosti koje nisu prijavljene policiji. Ti podaci daju važan uvid u prirodu i način kriminalnih aktivnosti, kao i podatke o žrtvama kriminala - informacije koje nisu dostupne u službenim policijskim podacima.

Zavisno od veličine, vrste ekonomske aktivnosti, lokacije i drugih faktora, preduzeća u Bosni i Hercegovini pogođena su različitim oblicima kriminalnih aktivnosti. Među pet najvažnijih tipova kriminalnih aktivnosti¹⁹, učestalost viktimizacije preduzeća u Bosni i Hercegovini u proteklih 12 mjeseci najviša je kod prevara stranih lica (ovo uključuje prevare klijenata, dobavljača i dostavljača, ali isključuju prevare uposlenika i menadžera). U proteklih 12 mjeseci, jedno od 14 preduzeća (7,1%) bilo je prevareno na različite načine. Ovo uključuje klijente koji su obećali uplatiti novac preduzeću a nisu to uradili, prevare dobavljača u vezi sa kvalitetom ili kvantitetom dostavljenih dobara, ali i kompjuterske prevare (slika 31.). Također, mnoga preduzeća koja su žrtva prevare od stranih lica viktimizirana su više od jednog puta; u prosjeku, takva preduzeća su žrtve

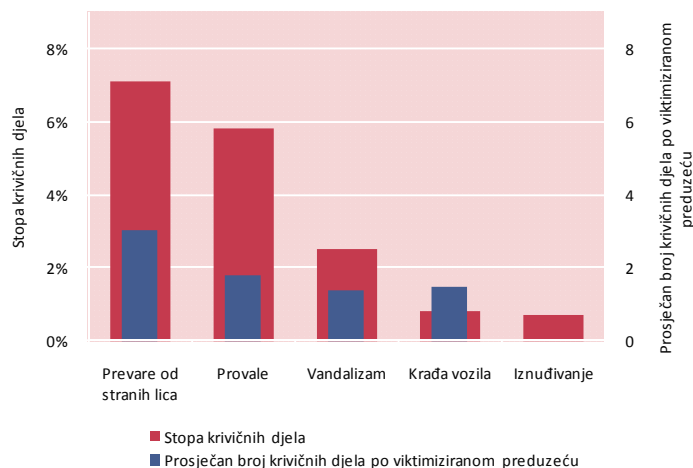
¹⁹ Pogledaj Anex II Metodologija za detaljan opis ovih kriminalnih aktivnosti

prevare tri puta godišnje. Značajna je i stopa učestalosti provala (5,8%); viktimizirano preduzeće je žrtva provala 1,8 puta godišnje.

U slučajevima vandalizma u preduzećima, kada su objekti, oprema ili ostali predmeti u poslovnim prostorima namjerno oštećeni silom, požarom, crtanjem grafita ili drugim vidovima vandalizma, 2,5% svih preduzeća bilo je viktimizirano u prosjeku 1,4% u prethodnih 12 mjeseci. Stopa učestalosti krađe motornih vozila manja je od 1% (0,8%) u svim preduzećima koja posjeduju motorno vozilo, gdje žrtve doživljavaju 1,5% krađa (mnoga preduzeća posjeduju više od jednog vozila, uključujući automobile, kombije, kamione, autobuse i ostala motorna vozila).

Podaci pokazuju da je 0,7% svih preduzeća bilo žrtva iznuđivanja u proteklih 12 mjeseci prije istraživanja (s obzirom na to da je iznuđivanje novca proces koji duže traje, prosječna učestalost nije izračunata).

Slika 31. Godišnja stopa učestalosti za različite tipove krivičnih djela protiv preduzeća i prosječan broj krivičnih djela po viktimiziranom preduzeću, Bosna i Hercegovina (2012.)

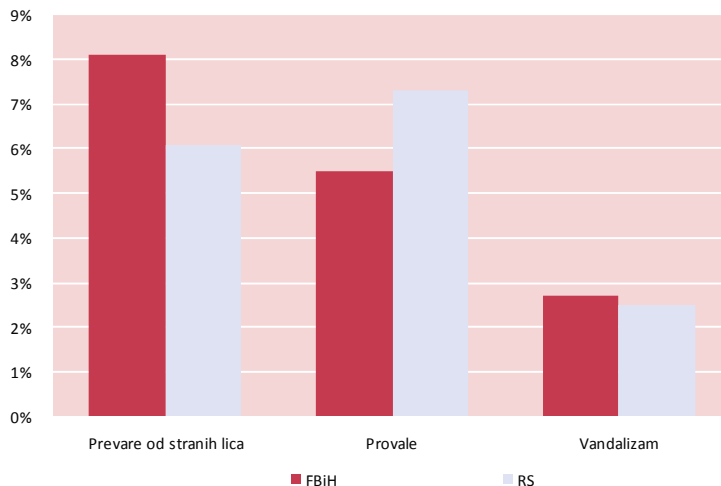

Napomena: Godišnja stopa učestalosti za prevaru od stranog lica, provalu i vandalizam izračunata je kao broj preduzeća koja su bila žrtve svih ovih krivičnih djela, kao procenat ukupnog broja preduzeća; godišnja stopa učestalosti za krađu motornih vozila izračunata je kao broj preduzeća koja su imala barem jednu registriranu krađu automobila, kombija, kamiona, autobusa ili drugih motornih vozila u proteklih 12 mjeseci prije istraživanja, po procentu preduzeća koja posjeduju automobile, kombi, kamion, autobus ili drugo motorno vozilo. Prosječan broj krivičnih djela izračunat je kao prosječan broj krivičnih djela izvedenih u viktimiziranom preduzeću.

Kada poredimo entitete, stopa viktimizacije tokom 12 mjeseci u preduzećima u Federaciji BiH veća je za prevaru od stranih lica (8,1%) nego za provalu (5,5%); dok je u Republici Srpskoj stopa učestalosti veća za provalu (7,3%) nego za prevaru od stranih lica (6,1%). Kada uzmemo u obzir da odstupanja u procesu istraživanja (kao što su razlike u odabiru uzorka, načinu istraživanja, postotku odgovora i težinskom faktoru procesa istraživanja) utiču na poređenje rezultata istraživanja sa istraživanjima u drugim zemljama, međunarodno poređenje dat će dodatnu perspektivu dobijenim rezultatima. Ovo istraživanje je najbolje porediti s novijim istraživanjem na zapadnom Balkanu, gdje je

korišten isti dizajn i metodologija istraživanja.²⁰ Također, očekuje se da će rezultati pilot-istraživanja viktimizacije u EU biti objavljeni krajem 2013. godine.²¹

Slika 32. Godišnja stopa učestalosti različitih oblika krivičnih djela protiv preduzeća, prema entitetima, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Godišnja stopa učestalosti prevara od stranih lica, provala i vandalizma izračunata je kao broj preduzeća koja su bila žrtve jednog od ovih krivičnih djela, od procenta ukupnog broja preduzeća.

Troškovi nastali usljed kriminalnih radnji

Podaci istraživanja pokazuju da je procjena štete, izazvane jednom od pet kriminalnih radnji, veoma značajna. Međutim, ti troškovi su nejednako raspoređeni, sa određenim brojem kriminalnih radnji koje izazivaju ogromnu štetu i velikim brojem incidenata koji izazivaju ispodprosječnu štetu. Ova iskrivljena raspodjela može se opisati s dva različita pokazatelja, a to su prosječna (srednja) cijena štete i srednja cijena štete prouzrokovane kriminalnom radnjom.²² Kao što je prikazano u tabeli 2., srednja cijena štete uzrokovane kriminalom je oko 1,5 do 7 puta veća od srednje cijene svih krivičnih djela, izuzev prevare od stranih lica, za koju je prosječna cijena veća a omjer između prosječne i srednje cijene je približno 12.

²⁰Poslovanje, korupcija i kriminal na zapadnom Balkanu: Utjecaj podmićivanja i drugih oblika kriminala na privatno preduzetništvo, UNODS (2013.)

²¹Gallup/Transcrime, Istraživanje u EU o ocjeni nivoa i utjecaja kriminala na preduzeća, Faza 2: Pilot istraživanje. Završni izvještaj.

²²Prosječna cijena štete jednaka je srednjoj vrijednosti svih šteta u uzlaznom sortiranju, što ukazuje da približno 50% svih nastalih šteta je veće, a 50% šteta manje od prosječne vrijednosti.

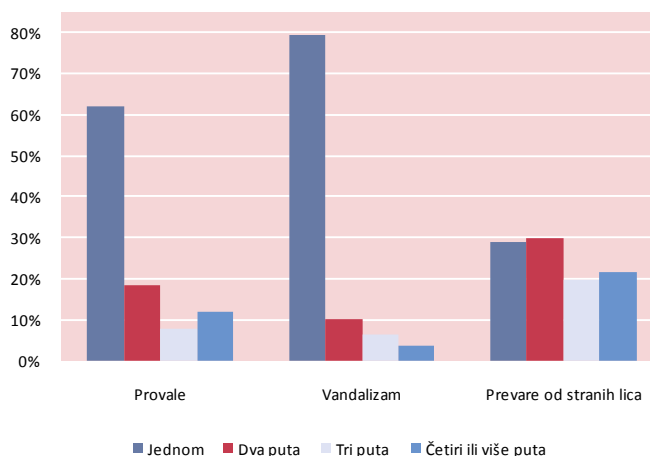
Tabela 2. Cijena ekonomske štete izazvane posljednjim krivičnim djelom u preduzećima u Bosni i Hercegovini (u BAM, EUR i EUR-PPP), prema vrsti krivičnog djela, Bosna i Hercegovina (2012.)

Troškovi nastali usljed krivičnog djela	Provala	Vandalizam	Krađa motornih vozila	Prevara od stranaca
Prosječan iznos štete (BAM)	5.371	3.442	30.517	24.683
Srednji iznos štete (BAM)	1.000	500	20.000	2.000
Prosječan iznos štete (EUR)	2.746	1.760	15.603	12.620
Prosječan iznos štete (EUR-PPP)	5.522	3.539	31.376	25.3678

Višestruka viktimizacija

Shvatanje karakteristika preduzeća, koja su više puta bila žrtve kriminala u kratkom vremenskom period, veoma je bitno za određivanje nivoa kriminalnih rizika za određene tipove preduzeća ili za preduzeća na određenim lokacijama.²³ Da bi se odredio visok stepen akumulacije, potrebno je viktimizirana preduzeća podijeliti u grupe po broju doživljenih kriminalnih radnji u proteklih 12 mjeseci. Kao što je prikazano na slici 33., prevare od stranih lica ponavljaju se više puta u određenom preduzeću, gdje je jedno od tri (29%) preduzeća viktimizirano jednom, 29,9% dva puta, 19,6% tri puta i 21,5% četiri ili više puta. S druge strane, gotovo 61,8% viktimiziranih preduzeća doživjelo je jednu provalu, 18,3% dvije provale, 7,7% tri provale i 12,1% četiri ili više provale. Isti model se koristi za vandalizam: 74% viktimiziranih preduzeća doživjelo je jedan takav slučaj, 10,3% dva slučaja, 6,4% tri i 3,9% četiri ili više slučajeva.

Slika 33. Procentualna raspodjela viktimiziranih preduzeća koja su doživjela određeni oblik kriminala jednom ili više puta u proteklih 12 mjeseci, Bosna i Hercegovina (2012.)

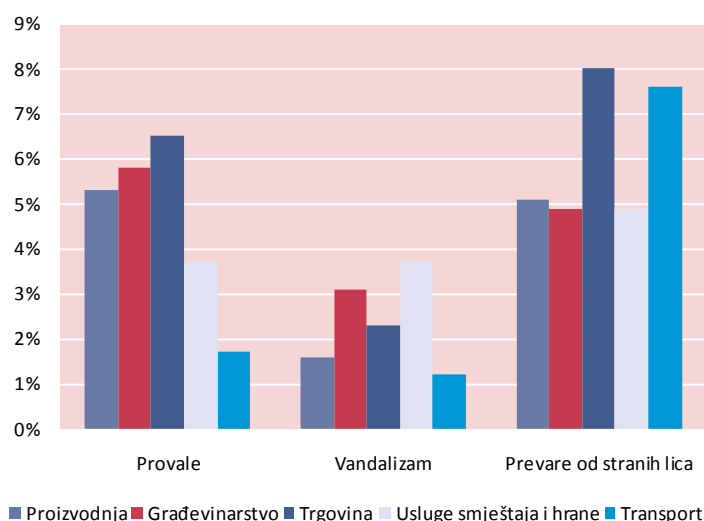
Napomena: Raspodjela broja kriminalnih radnji izračunata je kao procentualna raspodjela učestalosti viktimizacije preduzeća po vrsti kriminala koji je preduzeće doživjelo.

²³ Napomena: Ovo se nekad odnosi na višestruku stopu kriminala i označava procenat viktimiziranih preduzeća koja su imala iskustva s nekim oblikom kriminala.

Viktimizacija prema ekonomskom sektoru

Analiza zastupljenosti viktimizacije preduzeća u pet ekonomskih sektora, uključenih u istraživanje, ukazuju na jasne razlike u viktimizaciji preduzeća u određenim sektorima u Bosni i Hercegovini. Kao što je prikazano na slici 34., stopa zastupljenosti viktimizacije određenih sektora je ispod 3,7% u svim sektorima. Stopa zastupljenosti provala je ispod 5,85% u svim sektorima, osim u sektoru veleprodaje i maloprodaje, gdje stopa doseže 6,5%. U isto vrijeme, preduzeća u prodajnom sektoru i sektoru pružanja usluga hrane i smještaja (4,9%) rjeđe su žrtve prevare od stranih lica nego u sektoru za proizvodnju, električnu energiju, gas i snabdijevanje vodom (5,1%), sektoru transporta i skladištenja (7,6%) i u sektoru trgovine na veliko i malo (8%).²⁴

Slika 34. Godišnja stopa zastupljenosti provala, vandalizma i prevare od stranih lica u preduzećima, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Godišnja stopa zastupljenosti prevare od stranih lica, provala i vandalizma izračunata je kao broj preduzeća koji je doživio te vrste kriminalnih radnji, od procenta ukupnog broja preduzeća.

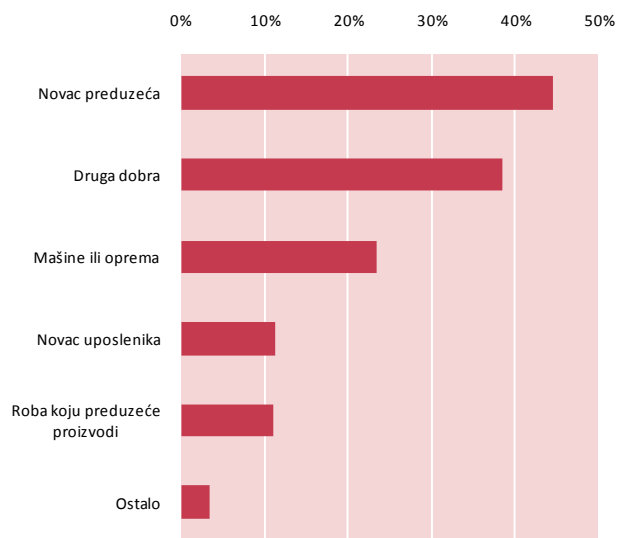
Provala

Provala se definiše kao nezakonito razbijanje i ulazanje u poslovne prostore da bi se ukralo nešto a da se ne dođe u kontakt sa osobom u tom prostoru. Nisu sve provala uspješne, u smislu da počinitelji uspiju ukrasti nešto vrijedno. Od svih provala koje su u ovom istraživanju u preduzećima u Bosni i Hercegovini prijavljene, 5,8% njih se mogu klasificirati kao pokušaj provala, jer ništa nije ukradeno.

U slučajevima kada je iz poslovnog prostora nešto ukradeno, obično postoji veliki broj vrijednih stvari za krađu. Kao što je prikazano na slici 35., u 45% slučajeva uzima se novac, dok se u trećini slučajeva (38,6%) uzima ostala roba (koju ne proizvodi preduzeće). Ostali predmeti koji se krađu uključuju aparate ili opremu (23,4%), novac uposlenika (11,2%) i robu koju kompanija proizvodi (11,1%).

²⁴Podaci specifični za određenu vrstu sektora o iznuđivanju i krađi motornih vozila nisu dostupni zato što je broj viktimiziranih preduzeća u uzorku premali da bi se provele statistički ispravne i značajne usporedbe.

Slika 35. Procenat raspodjele vrijednih stvari ukradenih iz preduzeća u slučaju prevare, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na posljednju provalu u kojoj su ukradene vrijedne stvari u posljednje tri godine prije istraživanja. Zbir je od tada veći za 100%, u nekim slučajevima više vrijednih stvari je ukradeno (npr. aparati i novac).

Cilj provale također zavisi od vrste preduzeća u koje se provaljuje, kao i od vrste aparata, opreme i ostalih vrijednih predmeta koji se koriste. Naprimjer, iz građevinskih firmi najčešće se krađu aparati i oprema (63,5%), dok se iz sektora maloprodaje i veleprodaje najčešće krađu novac koji pripada preduzeću (47,4%), a ostala dobra, koja preduzeće posjeduje ali ne proizvodi, najčešće krađu iz preduzeća u sektoru smještaja i ishrane (53,1%).

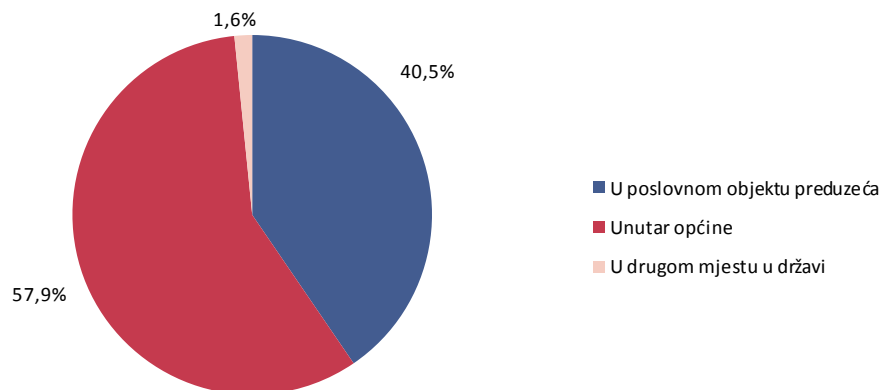
Vandalizam

Vandalizam u preduzećima može biti izuzetno štetan u pogledu direktne štete i troškova, popravke, gubitka proizvedene robe, loše slike poslovnog prostora ali i manje privlačnosti klijentima. U prosjeku, vandalizam u Bosni i Hercegovini je usmjeren na objekte (47,9%), vozila koja pripadaju određenom preduzeću (35,5%) i aparate i opremu (13,7%).

Krađa motornih vozila

Krađa motornih vozila razlikuje se od ostalih kriminalnih aktivnosti navedenih u ovom izvještaju, jer fizička lokacija prekršaja može biti u poslovnom objektu ili negdje drugo. Naime, podaci o lokacijama na kojima se dešavaju krađe motornih vozila, koja pripadaju preduzećima u Bosni i Hercegovini, pokazuju da se većina krađa dešava van poslovnih objekata. Dok se dvije petine (40,5%) ovih incidenata dešava u poslovnim objektima (kao što su garaže ili parkinzi), polovina krađa (57,9%) dešava se van poslovnih objekata ali u istoj općini u kojoj su poslovni prostori smješteni. Oko 1,6% krađa motornih vozila dešava se na drugim mjestima u državi (slika 36.).

Slika 36. Raspodjela lokacija na kojima se desila krađa motornih vozila u vlasništvu preduzeća, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na posljednju krađu motornih vozila u posljednje tri godine prije istraživanja. Motorna vozila podrazumijevaju automobile, kombije, kamione, autobuse i ostala motorna vozila.

Određeni broj ukradenih vozila uspije biti vraćeno. U mnogo slučajeva, prestupnici koriste ukradeno vozilo samo određeno vrijeme (naprimjer za uživanje u vožnji ili za prevoz dok čine drugo krivično djelo), nakon čega ga ostave na mjestu gdje se može pronaći i vratiti vlasniku. Prema podacima, svako četvrto vozilo (22,9%) koje je ukradeno iz preduzeća u Bosni i Hercegovini bude vraćeno vlasniku nakon krađe.

Iznuđivanje novca

Iako je pojava iznuđivanja novca u preduzećima u Bosni i Hercegovini ispod 1% (0,7%), ona je i pored toga razlog za brigu. Iznuđivanje novca je veoma ozbiljno krivično djelo u kojem izvršitelj pokušava dobiti novac ili neku drugu korist prijeteci ili zastrašujući menadžere ili uposlenike. U nekim slučajevima iznuđivanje je predstavljeno kao “zaštita” od štete vlasništvu ili osobama, a novac koji se daje predstavljen je kao oblik “novca za zaštitu”. U nekim slučajevima iznuđivanje se povezuje sa organiziranim kriminalnim grupama, koje imaju moć i sredstva da upute prijetnju preduzećima da će se, ako se njihovi uvjeti ne ispune, desiti grozne posljedice.

Podaci pokazuju da prijetnje iznuđivanjem poprimaju različite oblike. Prema viktimiziranim preduzećima u Bosni i Hercegovini, više od polovine (52%) prijetnji iznuđivanjem podrazumijevaju lične prijetnje vlasniku, menadžeru, uposlenicima i njihovoj rodbini, a trećina (33,5%) nanošenje štete preduzeću ili imovini. Ostali slučajevi podrazumijevaju neodređene negativne posljedice i prijetnje, kao što su nanošenje štete klijentima, uništavanje proizvoda ili kidnapiranje uposlenika, menadžera ili njihove rodbine.

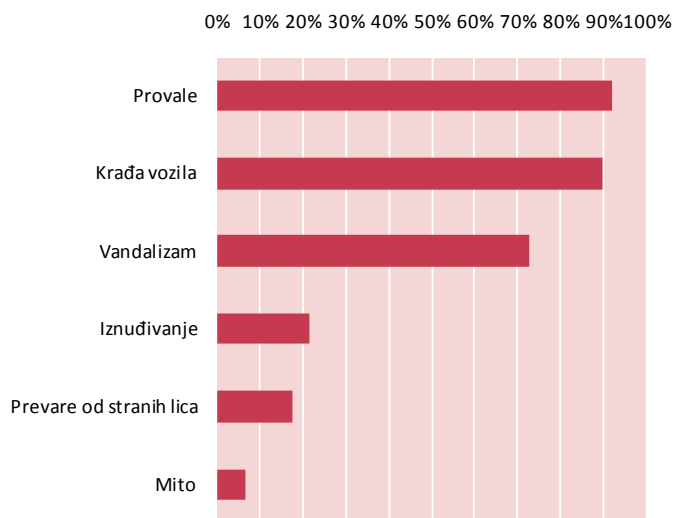
Važno je naglasiti da su metode za provođenje prijetnji preduzećima u Bosni i Hercegovini uobičajene i osmišljene da imaju najveći utjecaj na osobu kojoj se prijeti. U trećini (50,7%) slučajeva prijetnji iznuđivanjem, prestupnici ulaze u preduzeće da bi izrekli prijetnju, dok u dvije petine (39,3%) slučajeva prijete putem telefona. U trećini slučajeva (30,7%) prijetnje se dešavaju licem u lice na drugim mjestima. U 61% slučajeva prijetnji ne koristi se oružje. Kada se koristi oružje, obično se prijeti pištoljem (12,8%) ili drugim predmetima (10,2%) koji služe kao oružje.

Prijavljivanje kriminala policiji

Preduzeća koja su bila žrtve kriminala imaju više razloga da takve incidente prijave policiji i na taj način dostave detaljne informacije vlastima o okolnostima i nastaloj šteti, uključujući i nadu da povrate ukradenu imovinu i spriječe slična dešavanja u budućnosti. Spremnost da se kriminal prijavi policiji zavisi od nivoa povjerenja u policiju, vrste krivičnog djela ali i od toga šta će policija uraditi po pitanju prijavljenog krivičnog djela.

Dodatni faktori koji utječu na prijavljivanje kriminala su ozbiljnost krivičnog djela i količina nanesene štete, mogući gubitak reputacije među klijentima i formalni zahtjevi za plaćanje osiguranja. Kao što je prikazano na slici 37., udio krivičnih djela prijavljenih policiji varira od 91,9% za provalnu krađu i 89,7% za krađu motornih vozila, do 72,9% za slučajeve vandalizma, 21,7% za slučajeve iznuđivanja i 17,4% za slučajeve prevare od stranog lica. U prosjeku, za ovih pet krivičnih djela, viktimizirana preduzeća u Bosni i Hercegovini prijavila su gotovo dvije trećine krivičnih djela koja su se desila tri godine prije istraživanja (65,1%). Međutim, podmićivanje javnih službenika prijavljeno je vlastima samo u 6,6% slučajeva, kao što je prikazano u Poglavlju 4.

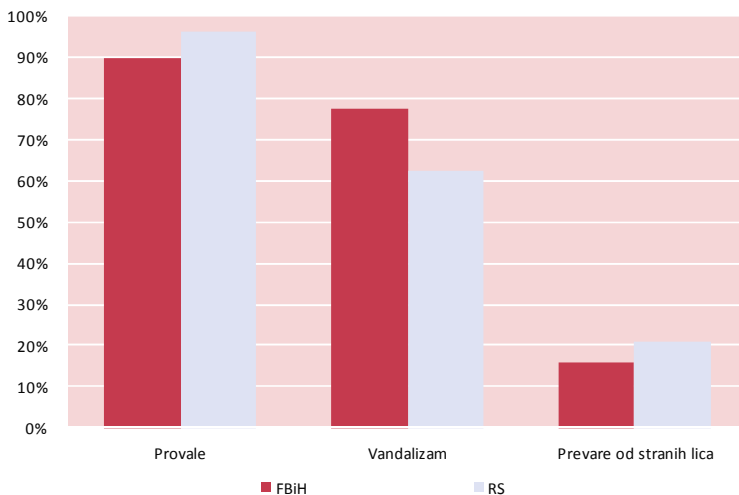
Slika 37. Stopa prijavljivanja policiji, prema vrsti kriminala, Bosna i Hercegovina (2012.)

Npomena: Stopa prijavljivanja za podmićivanje odnosi se na posljednje mito dato u 12 mjeseci prije istraživanja a prijavljeno je vlastima; za ostale oblike kriminala, stope prijavljivanja se odnose na posljednji incident koji se desio u posljednje tri godine a prijavljen je policiji.

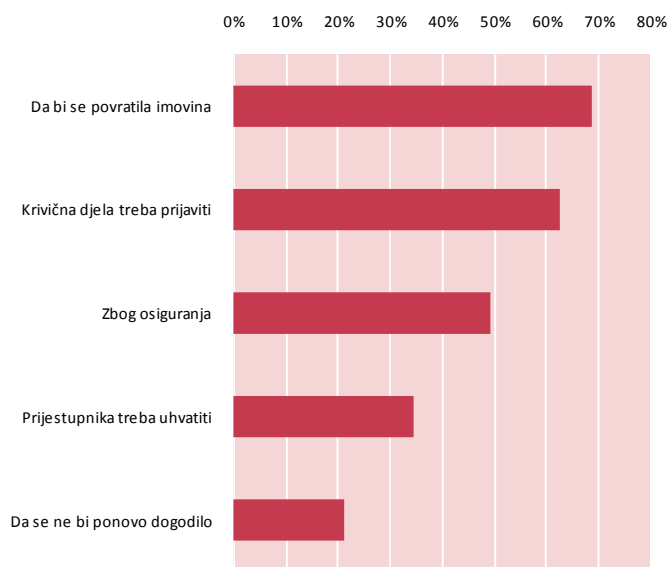
Kada poredimo entitete (slika 38.), stopa prijavljivanja vandalizma veća je u Federaciji BiH (77,7%) nego u Republici Srpskoj (62%), dok je stopa prijavljivanja provala u Republici Srpskoj (96%) i prevara od stranih lica (21%) veća nego u Federaciji BiH (89,7% i 16%).

Slika 38. Stopa prijavljivanja policiji, prema vrsti kriminala, u entitetima, Bosna i Hercegovina (2012.)

U većini slučajeva, preduzeća prijavljuju krivična djela policiji u nadi da će povratiti imovinu ali i zbog generalnog vjerovanja da se krivična djela trebaju prijaviti policiji. Između 67,2% i 68,8% preduzeća, koja su prijavila vandalizam i provalu, navode ove razloge kao glavne motive za prijavu. Drugi bitni razlozi za prijavljivanje kriminalnih radnji uključuju želju da prestupnici budu uhvaćeni (provalna krađa: 49.7%; vandalizam: 76.8%; krađa motornih vozila: 34.5%), i da se spriječi ponavljanje kriminalnih aktivnosti (provalna krađa: 42.5%; vandalizam: 64.4%; krađa motornih vozila: 12.2%). Kada govorimo o krađi motornih vozila, važan razlog za prijavljivanje kriminalnih aktivnosti jeste naplata osiguranja (provalna krađa: 18,6%; vandalizam: 17%; krađa motornih vozila: 49,1%) kao što je prikazano na slici 39.

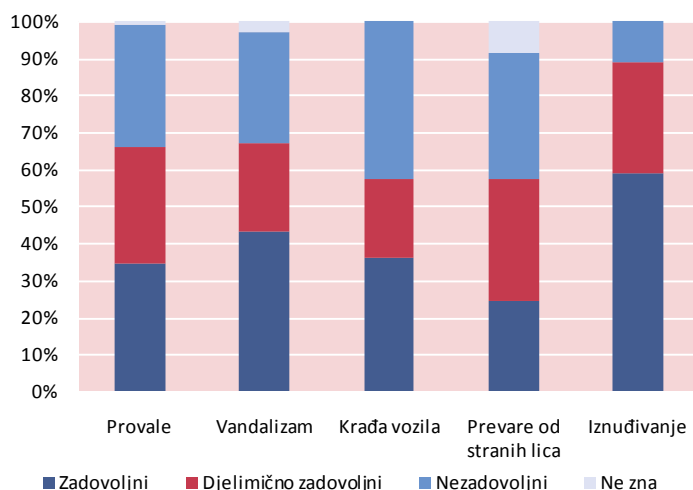
Slika 39. Razlozi zbog kojih preduzeća krađe motornih vozila prijavljuju policiji, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena : Podaci se odnose na posljednji slučaj krađe motornih vozila koji se desio u tri godine prije istraživanja a prijavljen je policiji. Zbir je od tada veći za 100%, a u nekim slučajevima postoji više motiva za prijavu krađe motornih vozila (npr. zbog povratka imovine ili dobijanja osiguranja).

Zadovoljstvo koje žrtve kriminalnih radnji dožive zbog zadovoljenja zakona može biti veoma važno za poboljšanje usluga i rada policije. U slučajevima kada je preduzeće žrtva kriminalne radnje, veliki dio njih koji su prijavili kriminalne radnje policiji bili su potpuno ili uglavnom zadovoljni načinom na koji je policija postupila s njihovim prijavama. Kao u slučajevima prijavljivanja policiji, zadovoljstvo radom policije zavisi od vrste kriminalne radnje koja je prijavljena; ono je najmanje za prevaru od stranih lica (24.4% je bilo zadovoljno) a najviše je za vandalizam, gdje je bilo zadovoljno 43.2% preduzeća koja su podnijela prijavu. S druge strane, trećina preduzeća nije bila zadovoljna radom policije nakon prijave kriminalne radnje (slika 40.).

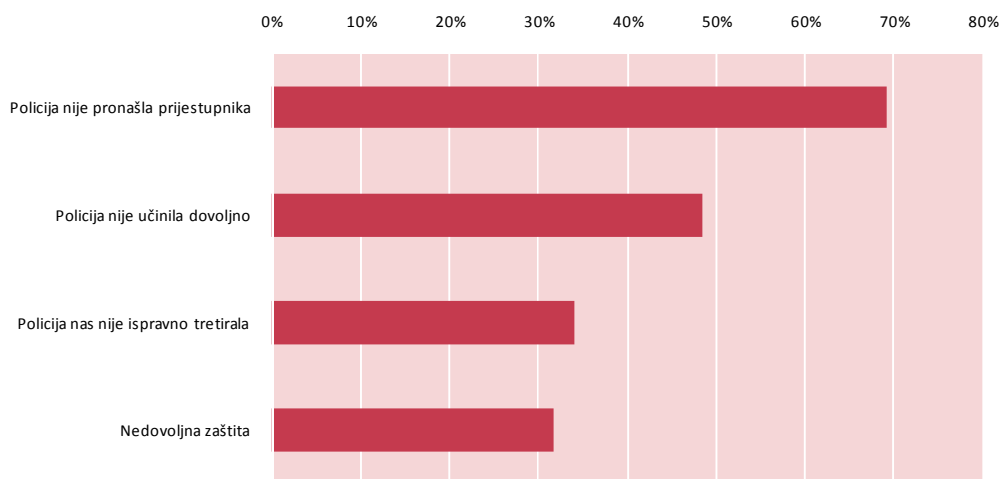
Slika 40. Zadovoljstvo preduzeća radom policije, prema vrsti kriminala prijavljenog policiji, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na posljednje krivično djelo koje se desilo u tri godine prije istraživanja a prijavljeno je policiji.

Glavni razlog nezadovoljstva načinom na koji policija rješava kriminalne radnje u vezi je s poteškoćama u rješavanju slučajeva, kao i nadoknade štete koju očekuju preduzeća-žrtve kriminalnih radnji. Naprimjer, žrtve vandalizma nisu bile potpuno zadovoljne zbog činjenice da policija nije uhvatila prestupnika (69.3%) ili zbog pretpostavke da policija nije uradila sve što je u njenoj moći (48.5%). Manja grupa preduzeća smatra da odnos policije nije bio korektan, te da nisu dobili zaštitu od kriminalnih radnji, kao što je prikazano na slici 41.

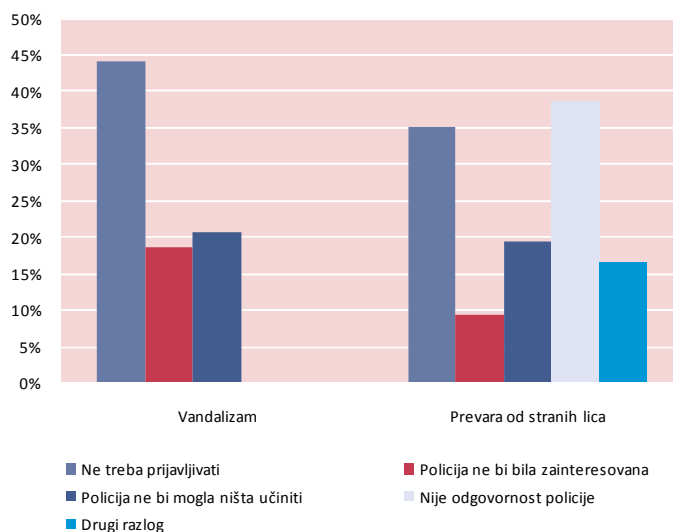
Slika 41. Razlozi za nezadovoljstvo preduzeća koja su prijavila vandalizam policiji, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na posljednji slučaj vandalizma koji se desio u tri godine prije istraživanja a prijavljen je policiji. Zbir je od tada veći za 100%, a u nekim slučajevima postoji više razloga za nezadovoljstvo prema policiji (npr. policija nije uhvatila počinioca i nekorektan tretman preduzeća).

U slučajevima kada se kriminalna radnja rjeđe prijavljuje policiji, kao u slučaju vandalizma i prevare, postoji više razloga neprijavlivanja kriminala policiji, od kojih je jedan i vrsta krivičnog djela. Naprimjer, u slučajevima vandalizma, približno dvije petine (44,1%) preduzeća nije smatralo da krivično djelo treba prijaviti policiji, dok 35,2% slučajeva prevare od stranih lica nije prijavljeno iz istih razloga (slika 42.). U slučaju prevare od stranih lica, 38,7% ispitanika nije ih prijavilo policiji jer su smatrali da to nije odgovornost policije, a jedna petina (19,3%) smatralo je da policija ne može ništa uraditi. Posljednja dva razloga za neprijavlivanje kriminala važna su samo u slučajevima prevare od stranih lica.

Slika 42. Razlozi neprijavlivanja kriminala policiji, Bosna i Hercegovina (2012.)

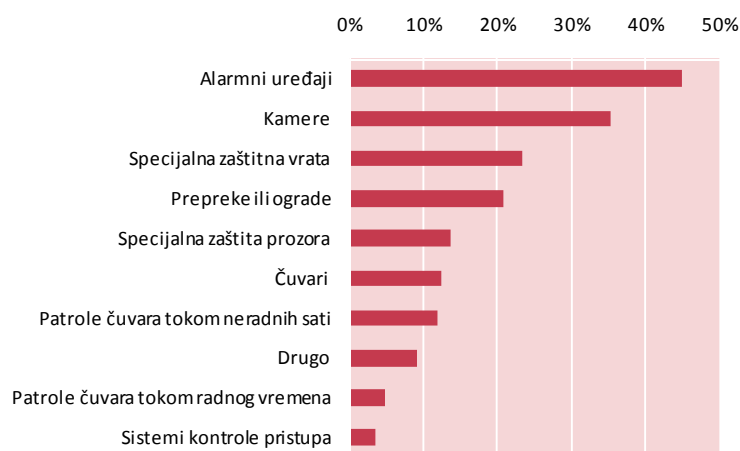

Napomena: Podaci se odnose na posljednje krivično djelo koje se desilo u tri godine prije istraživanja a nije prijavljeno policiji. Zbir je od tada veći za 100% , a u nekim slučajevima postoji više razloga za neprijavlivanje incidenata policiji (npr. policija nije mogla ništa učiniti i strah od ponavljanja).

Mjere i cijene prevencije kriminala

Kao što podaci iz ovog izvještaja pokazuju, preduzeća u Bosni i Hercegovini suočavaju se s visokim rizikom kriminala, ali i sa štetom i troškovima koje dolaze uz to. Da bi se zaštitili od kriminalnih aktivnosti, preduzeća veoma često postavljaju specijalne sigurnosne sisteme (alarme, kamere...), angažiraju čuvare ili koriste druge mjere. Ukupno sedam od deset (70,1%) preduzeća u Bosni i Hercegovini koristi najmanje jednu sigurnosnu mjeru protiv kriminalnih radnji. Kao što je prikazano na slici 43., najčešće se koriste alarmni uređaji (44,8%), kamere (35,2%) i specijalna zaštitna vrata (23,4%). Ograde (20,8%), specijalna zaštita prozora (13,6%), čuvari (12,5%), patroliranje čuvara u toku neradnog vremena (11,9%), patroliranje čuvara u toku radnog vremena (4,9%) i sistemi kontrole pristupa se rjeđe koriste kao mjere zaštite.

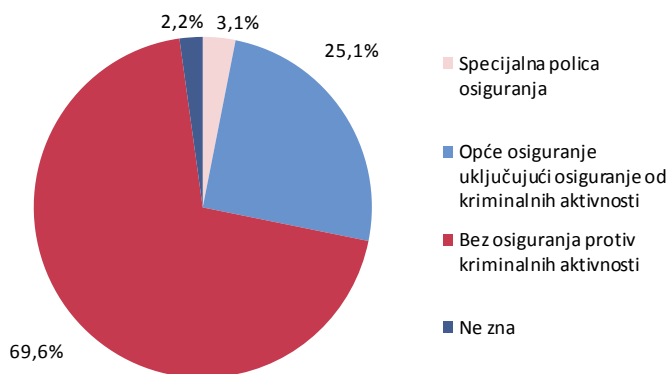
Slika 43. Procenat preduzeća koja koriste određene sigurnosne mjere protiv kriminala, Bosna i Hercegovina (2012.)

Napomena: Podaci se odnose na sva preduzeća u Bosni i Hercegovini. Zbir je od tada veći za 100% , a u nekim slučajevima, korišteno je više sigurnosnih mjera (npr. alarmni sistemi i kamere).

Kriminalne aktivnosti protiv preduzeća veoma često izazivaju veliku štetu. Da bi se zaštitili od finansijskih implikacija, preduzeća koriste police osiguranja koje plaćaju kompenzaciju za nanesenu štetu. Samo mali broj preduzeća u Bosni i Hercegovini ima osiguranje protiv posljedica kriminalnih aktivnosti. U prosjeku, 3,1% preduzeća ima specijalnu policu osiguranja koja ih štiti od kriminalnih aktivnosti, dok četvrtina (25,1%) preduzeća ima opće osiguranje koje ih također štiti od kriminalnih aktivnosti, a 69,9% preduzeća nema nikakvo osiguranje.

Slika 44. Procenat preduzeća koja imaju policu osiguranja u slučaju kriminala, prema vrsti osiguranja, Bosna i Hercegovina (2012.)

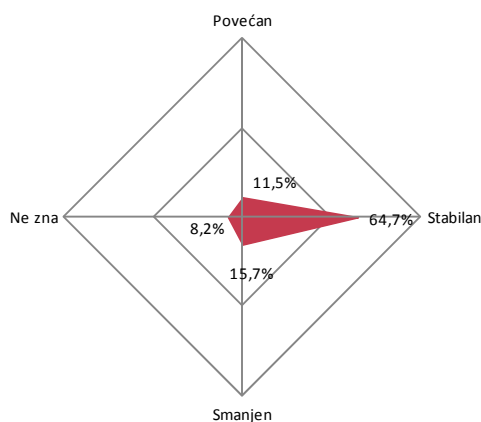

Percepcije i stavovi o kriminalu

Kao što je slučaj sa percepcijama o korupciji, na percepcije o kriminalnom riziku utječe više faktora. Izvještaji medija i osjećaj nesigurnosti i straha utječu na rast percepcije o kriminalnom riziku u jednakoj mjeri kao i izgled područja. Takve percepcije također utječu na to da li je kriminal u određenom području u porastu ili opadanju.

Većina poslovnih predstavnika u istraživanju (64,7%) smatra da je kriminalni rizik za njihovo preduzeće ostao isti u poređenju sa posljednjih 12 mjeseci, dok je 11,5% ispitanika primijetilo povećanje kriminalnog rizika, 15,7% smanjenje, a 8,2% nije se izjasnilo. Ove percepcije poslovnih lidera pokazuju smanjenu osjetljivost na kriminal (slika 45.).

Slika 45. Percepcija o tome da li je rizik od kriminala po poslovne subjekte povećan, stabilan ili se smanjio, Bosna i Hercegovina (2012.)

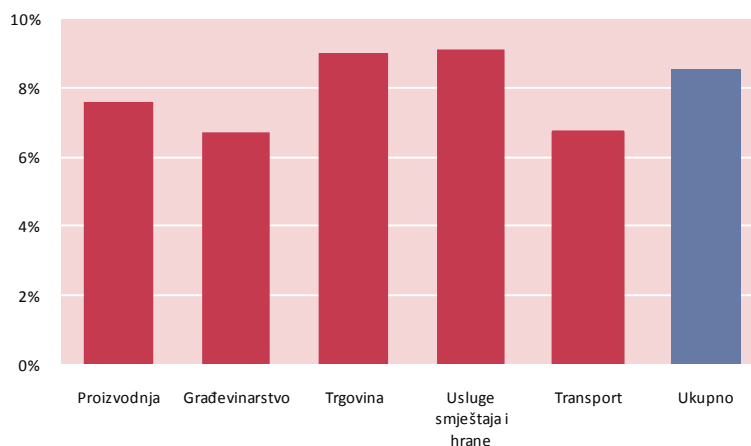

Utjecaj kriminala na poslovno investiranje

Iako percepcije kriminalnog rizika nisu u stvarnoj vezi sa percepcijama stvarnog kriminalnog rizika, kao što je zaključeno iz iskustava koja su preduzeća imala sa kriminalom, takve percepcije imaju važnu ulogu u oblikovanju generalnog mišljenja o preovladavajućoj poslovnoj klimi i procjeni preduzeća i investicionih prilika. Negativna percepcija generalne situacije u vezi s kriminalom u državi može dovesti do smanjenja investicija i utjecaja privrednog rasta i razvoja.

Podaci pokazuju da je strah od kriminala veoma važan faktor u odlučivanju o investiranju. Iako postoje razlike u vezi s utjecajem ovog faktora u privrednom sektoru (slika 46.), u prosjeku, 8,5% svih poslovnih lidera je izjavilo da zbog straha od kriminala nisu investirali novac u prethodnih 12 mjeseci. Ovo je veoma veliki udio svih preduzeća, uzimajući u obzir da je samo određeni broj preduzeća u mogućnosti da investira. Treba se prisjetiti da, osim preduzeća koja nisu željela investirati zbog straha od kriminala, 5% preduzeća je otkazalo investiranje zbog straha od korupcije (Poglavlje 6). Strah od kriminala i korupcije zajedno predstavljaju prepreku privrednom razvoju Bosne i Hercegovine.

Slika 46. Procenat poslovnih predstavnika koji su odlučili da ne investiraju novac u 12 mjeseci prije istraživanja zbog straha od kriminala, Bosna i Hercegovina (2012.)

8. Završne napomene

Iako je korupciju teško kvantificirati, ovaj izvještaj pokazuje da istraživanje neposrednih korupcijskih iskustava može pomoći u stvaranju barem djelimične slike o tome kako, zašto, kada, gdje i u kojoj mjeri korupcija utječe na poslovni sektor u Bosni i Hercegovini. Iz ove analize, naredne elemente treba dati na daljnje razmatranje s ciljem razvijanja djelotvornih mjera za borbu protiv korupcije na nacionalnom nivou:

- Istraživanje identificira nekoliko prioriternih poslovnih sektora, kao što su građevinski i sektor transporta i skladištenja, te određene vrste javnih službenika, uključujući službenike u zdravstvu, policajce, carinike, sudije i tužioce, na koje treba obratiti veću pažnju s ciljem ometanja njihove umiješanosti u aktivnosti podmićivanja.
- Prisutnost kriminala koje vrše službenici, poput podmićivanja i prevare, nešto je viša. Međutim, stopa prijavljivanja podmićivanja i prevare daleko je niža nego stopa prijavljivanja konvencionalnih zločina. Trend neprijavlivanja korupcije implicira nedostatak povjerenja u vlast te da poslovne organizacije moraju biti više proaktivne u ohrabrivanju i promociji antikorupcijskih mjera, kodeksa etike i integriteta.
- Pitanje podmićivanja između poslovnih subjekata istaknuto u ovom isvjestaju baca novo svjetlo na nedozvoljene marketinške prakse u obliku podmićivanja s ciljem osiguravanja nepoštene prednosti u odnosu na drugo preduzeće. Dublja analiza ovih praksi treba se poduzeti da bi se osigurao jednak "teren" za sva preduzeća na tržištu, te garantiralo da uobičajeni mehanizimi slobodnog tržišta ne budu oštećeni korupcijom. Revizija zakonskih odredbi, koje se bore protiv korupcije u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, treba osigurati da, osim odredbi protiv podmićivanja javnih službenika, postoje i učinkoviti pravni instrumenti protiv podmićivanja u privatnom sektoru.
- Strah od toga kako će morati platiti mito da bi osigurali potrebnu uslugu ili dozvolu, uzrokovao je da čak 5,5% poslovnih predstavnika u Bosni i Hercegovini nije napravilo velika ulaganja tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju. Ovo pokazuje efekat "talasanja" svojstven korupciji s potencijalno katastrofalnim posljedicama na ekonomski rast i razvoj, posebno kada je samo određeni dio

preduzeća u poziciji da izvrši velika ulaganja. Svi napori u zaustavljanju korupcije moraju biti obznanjeni i promovirani da bi se spriječilo dalje oštećenje ulaganja i ekonomskog razvoja.

- Iako konvencionalni zločini protiv preduzeća izazivaju značajne privredne troškove, preduzeća u Bosni i Hercegovini relativno rijetko razmatraju sprečavanje kriminala u obliku sigurnosnih mjera i ublažavanje posljedica zločina putem odgovarajućih policia osiguranja.
- Prividno niska u brojčanom smislu, činjenica da je 0,7% od svih preduzeća u Bosni i Hercegovini bilo žrtva iznuđivanja - zabrinjavajuća je, posebno zato što je iznuđivanje kriminalna aktivnost koja se povezuje sa organiziranim kriminalnim grupama. Ovo je dovoljan razlog da se detaljno prouči veza između iznuđivanja i preduzeća.
- Osim izravnih posljedica zločina, sama istraga korupcije ili prevare može imati negativne posljedice na ugled kompanije. Sve više kompanija na svijetu postaje svjesno ove činjenice pa stoga provode sveobuhvatne utvrđene politike koje opisuju određene neprihvatljive prakse i određuju sankcije kršenja utvrđenih standarda. U Bosni i Hercegovini takvi mehanizmi još uvijek nisu univerzalni i potrebna je njihova veća promocija. Ove politike su manje uobičajene među malim kompanijama. S obzirom na to da su mikro i mala preduzeća glavnina svih preduzeća u Bosni i Hercegovini, ova situacija se mora poboljšati.
- Svijest o korupciji kao neprihvatljivom ponašanju visoka je u Bosni i Hercegovini i oko dvije trećine poslovnih predstavnika smatraju korupciju (velikom ili umjerenom) preprekom za poslovanje; ipak, podmićivanje se često tolerira kao instrument obavljanja poslova ili osiguravanja boljeg tretmana. Dalja procjena svijesti poslovnih predstavnika o korupciji trebala bi se razmotriti, a dodatne inicijative za povećanje razumijevanja pogubnog utjecaja korupcije na učinkovitu raspodjelu sredstava u tržišnoj privredi - moraju se provesti.
- Kao što podaci koji se odnose na percepciju korupcije otkrivaju, javni stav o korupciji u Bosni i Hercegovini pokazuje visok nivo zabrinutosti u vezi s ovim pitanjem. Zbog ove brige je vrlo vjerovatno da će poslovne organizacije, kao i njihovi sastavni članovi, pozdraviti daljnje provođenje antikorupcijskih politika.

Ovo istraživanje je prvi pokušaj da se provede sveobuhvatna procjena stvarnog iskustva podmićivanja u poslovanju u Bosni i Hercegovini, kako bi se mogle odrediti djelotvorne mjere borbe protiv podmićivanja. Detaljniji podaci će se dobiti ako se istraživanje ponovi nakon nekog vremena kako bi se pratile promjene u iskustvu u utjecaju mita u Bosni i Hercegovini.

Takav sistem praćenja korupcije na nacionalnom nivou trebao bi sadržavati razne instrumente koji će pomoći prikupljanju dokaza o različitim manifestacijama korupcije i doprinijeti kreiranju politika:

- Sektorska procjena radnih uvjeta i integriteta javnih službenika prema sektoru (zdravstvo, sudstvo, policija, carina, itd.) radi pružanja detaljnijih i specifičnijih informacija i pomoći u identifikiranju ciljnih mjera politike - trebala bi biti prioritet u područjima koja su posebno ranjiva podmićivanjem, prema ovom i UNODC-ovom istraživanju iz 2011;

- Opća procjena iskustva podmićivanja i drugih vrsta korupcije (i za stanovništvo i za poslovni sektor), u cilju određivanja mjerila i mjerenja napretka;
- Sistem praćenja odgovora države na korupciju, uključujući i represivne i preventivne mjere, s ciljem identificiranja uspješnih i neuspješnih praksi.

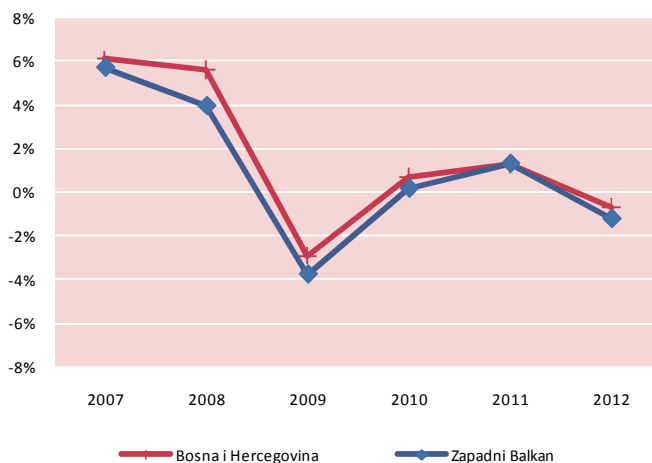
Glavna državna tijela za borbu protiv korupcije trebala bi pokrenuti i razviti sistem praćenja korupcije na nacionalnom nivou. Sistem treba uživati pažnju i povjerenje javnosti i relevantnih organizacija civilnog društva. Dalje uključivanje relevantnih ministarstava i iskusnih istraživačkih centara, uz podršku međunarodnih i regionalnih organizacija, osposobit će mehanizme praćenja za davanje kvalitetnih i relevantnih informacija i smjernica za borbu protiv korupcije na učinkovitiji način.

Aneks I: Ekonomski kontekst poslovne korupcije u Bosni i Hercegovini

Novija ekonomska historija Bosne i Hercegovine usko je povezana sa progresivnim ekonomskim padom bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Kada se Jugoslavija raspala početkom 90-ih, ekonomije zemalja nasljednica naglo su pale, desio se krah u proizvodnji i zapošljavanju, te oskudica i hiperinflacija. Nakon kraja rata (1992-1995.) i nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, ekonomija Bosne i Hercegovine uveliko se oslanjala na vanjsku pomoć, što je dovelo do dugotrajne ovisnosti države o vanjskom prilivu novca. Ekonomski oporavak u Bosni i Hercegovini desio se nakon 2001. godine, kada je uslijedio ekonomski rast, a potom je, kao posljedica globalne ekonomske krize, zemlja zapala u recesiju. Iako su trendovi rasta BDP-a u Bosni i Hercegovini slični (težinskom) prosjeku na području zapadnog Balkana, ekonomska učinkovitost je bila blago iznad regionalnih trendova rasta u posljednjih pet godina (slika 47.).

Slika 47. Procentualni prikaz promjene BDP-a, Bosna i Hercegovina i regija zapadnog Balkana (2007-2012.)

Izvori: Eurostat; Izvještaj o napretku prema EU 2012; Bečki institut za međunarodne ekonomske studije (WIIW) 2013.

Niska stopa zaposlenosti i visoka stopa nezaposlenosti su jedan od osnovnih ekonomskih problema u Bosni i Hercegovini (slika 48.). Postoji inverzna veza između zaposlenosti i nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini. Nakon 2008. godine, stopa zaposlenosti je opala sa 34% u 2008. na 32% u 2012. godini, dok se stopa nezaposlenosti povećala za 5% u istom periodu.

Slika 48. Stopa zaposlenosti i nezaposlenosti, Bosna i Hercegovina (2007-2012.)

Izvori: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Istraživanje radne snage 2007-2012.

U pogledu ekonomske strukture, većina kompanija u Bosni i Hercegovini posluje u samo pet sektora ekonomije. Prema “Statističkoj klasifikaciji ekonomskih aktivnosti Evropske zajednice” (NACE), ovih pet sektora su:

1. Proizvodnja, električna energija, gas i snabdijevanje vodom²⁵
2. Građevinarstvo²⁶
3. Veleprodaja i maloprodaja; popravka motornih vozila i motocikala²⁷
4. Transport i skladištenje²⁸
5. Usluge smještaja i ishrane (hoteli i restorani).²⁹

Aktuelno istraživanje o utjecaju korupcije i kriminala na preduzeća uključivalo je samo preduzeća iz ovih pet sektora, dok je isključivalo ostale privredne aktivnosti (kao što su: poljoprivreda, obrazovanje i zdravstvene usluge). Izbor ovog privrednog sektora široko pokriva privredu Bosne i Hercegovine u smislu dodatne vrijednosti (procenat BDP-a po sektoru) i zaposlenosti (ukupan procenat svih uposlenika u svim sektorima), kao i udio

²⁵ Kategorije, C, D, E, NACE Rev. 2.

²⁶ Kategorija F, NACE Rev. 2.

²⁷ Kategorija G, NACE Rev. 2.

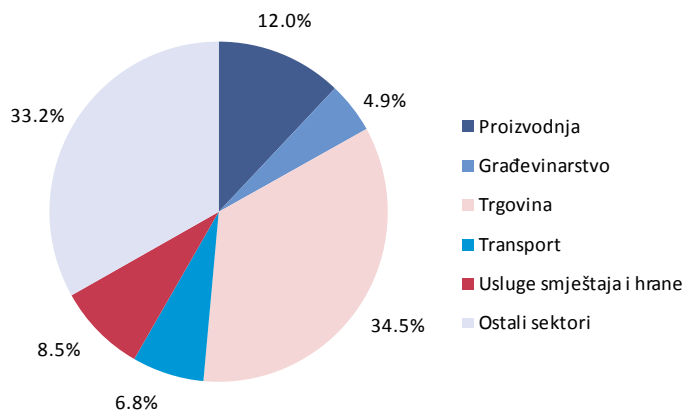
²⁸ Kategorija H, NACE, Rev. 2.

²⁹ Kategorija I, NACE Rev. 2.

svih uključenih preduzeća. Pet nabrojanih sektora čine 66,8% svih preduzeća u državi, 51% ukupnih uposlenika i 49,3% ukupnog BDP-a (porez na dodatnu vrijednost). Ostatak je raspodijeljen između ostalih privrednih aktivnosti koje obavljaju ili privatna preduzeća (kao što su poljoprivreda, rudarstvo, finansijske djelatnosti, nekretnine, profesionalne, naučne ili tehničke djelatnosti) ili javne institucije (javna uprava, odbrana, obrazovanje i zdravstvo).

Kada pobliže pogledamo strukturu preduzeća u Bosni i Hercegovini (slika 49.), najveći udio je u sektoru veleprodaje i maloprodaje; sektoru za popravku motornih vozila i motocikala (34,5%), proizvodnje, električne energije, gasa i snadbijevanja vodom (12%) i sektora usluga smještaja i ishrane (8,5%). Manji udio preduzeća je u sektoru za transport i skladištenje (6,8%) i građevinarstvu (4,9%).

Slika 49. Relativni udio preduzeća u pet privrednih sektora predstavljenih u istraživanju, Bosna and Hercegovina (2012.)

Izvor: PRISM Research, Bosna i Hercegovina

Još jedna veoma važna strukturalna karakteristika jeste da većina preduzeća u Bosni i Hercegovini ima mali broj uposlenika: 93% svih registriranih preduzeća u pet sektora imaju manje od 10 zaposlenih, 5,4% imaju između 10 i 49 zaposlenih, 1,35% preduzeća između 50 i 249 zaposlenih, dok samo 0,3% preduzeća ima više od 249 zaposlenih.³⁰ Uprkos većem broju malih poslovnih jedinica, važno je naglasiti da je značaj velikih preduzeća veći više zbog njihovog doprinosa BDP-u i zapošljavanju, nego zbog udjela u ukupnom broju preduzeća.

³⁰ PRISM Research, Bosna i Hercegovina

Aneks II: Metodologija

Podaci predstavljeni u ovom izvještaju prikupljeni su putem anketa na nacionalnom nivou kao dio projekta koji je finansirala EU "Poslovanje, korupcija i kriminal na zapadnom Balkanu". Projekat je uključivao sedam nezavisno provedenih anketa, koje su anonimno provodili nacionalni partneri u skladu sa zajednički razvijenim alatom za anketiranje i uobičajenim metodološkim standardima.

Glavni upitnik je zajednički osmišljen i, nakon što je urađen pilot-projekat za anketiranje, usvojili su ga svi nacionalni partneri. Sve ankete su koristile razgovor licem u lice, PAPI ili CAPI za prikupljanje podataka.³¹ Osim upitnika, za ovo istraživanje razvijen je poseban set alata, kao što su uputstvo za ispitivače, kodne liste i ostalu opremu za rad na terenu. Da bi se osigurali pouzdani podaci, u svim fazama istraživanja postupano je prema posebnim statističkim standardima, uključujući i mjere za zaštitu povjerljivosti podataka.

Rad na terenu obavljala je Agencija Prism Research, između 22. oktobra i 28. novembra 2012. godine. Prism Research je organizovala trening za osobe koje su bile zadužene za intervjuiranje. Prism Research je također nadgledala proces prikupljanja podataka, od prvog kontakta do unosa podataka. Konačna veličina uzorka je uključivala 1.997 preduzeća iz pet glavnih ekonomskih sektora, koja, zajedno, čine 66,8% svih preduzeća u državi. Uzorci su podijeljeni po entitetima (Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Brčko-distrikt), ekonomskom sektoru i četiri veličine preduzeća (mikro, mala, srednja i velika).

Ciljna grupa bila su preduzeća svih veličina. Dizajn uzorka koji je korišten u istraživanju je dvostruka stratifikacija. Različiti slojevi iz kojih su ispitanici birani uključuju pet glavnih privrednih sektora prema NACE Rev. 2 (proizvodnja, električna energija, gas, snabdijevanje vodom (sektori C, D, E); građevinarstvo (sector F); veleprodaja, maloprodaja i popravka motornih vozila i motocikala (sektor G); sektor usluga smještaja i ishrane (sektor I); transport i skladištenje (sektor H) i iz četiri veličine preduzeća - mikro (1 - 9 uposlenika); mala (10 - 49 uposlenika); srednja (50 - 249 uposlenika) i velika (više od 250 uposlenika) preduzeća).

³¹U Bosni i Hercegovini je korištena metoda intervjuiranja osoba uz pomoć kompjutera (CAPI). U CAPI istraživanjima osobe koje su bile ispitivane koristile su PDA (lični digitalni pomoćnik) sprave za čitanje pitanja, nudenje i snimanje odgovora. Tok ankete je kontrolirao posebno dizajniran program.

Prvo pravilo za postupak uzorkovanja uzelo je u obzir da se izabere najmanje 40 poslovnih subjekata (neto) po veličini i sektoru iz velikih i srednjih preduzeća. U tim sektorima, gdje je broj velikih poslovnih subjekata (više od 250 zaposlenih) manji od 40, sve jedinice su uzorkovane.

U slučaju poslovnih subjekata sa više poslovnih jedinica, intervju je upućen u sjedište firme i sva pitanja u anketi su se odnosila na subjektive aktivnosti u svim poslovnim prostorima. Preduzeća sa samo jednim uposlenikom (uključujući i samozapošljavanje) isključena su iz uzorka, osim ako nije drukčije naznačeno.

Što se tiče pitanja o kriminalnoj viktimizaciji, pet krivičnih djela obuhvaćenih u istraživanju definirana su na sljedeći način:

1. Provala: “Da li je neko provalio i ušao u bilo koji poslovni prostor da bi ukrao nešto, a da ne dođe u kontakt s nekim u poslovnom prostoru (vlasnici, zaposleni ili klijenti)”.
2. Vandalizam: “Da li je bilo koji dio poslovne zgrade koji pripada subjektu, oprema, vozila ili roba, namjerno oštećen, uključujući, naprimjer, štetu nastalu nasilnim činom, požar ili grafite a isključujući štetu nastalu kao posljedica drugog krivičnog djela (npr. provala u poslovni prostor)”.
3. Krađa vozila: “Da li je neko motorno vozilo (auto/kombi/kamion/autobus ili neko drugo motorno vozilo), čiji je vlasnik ili ga iznajmljuje vaša kompanija, bilo ukradeno kada nikoga nije bilo u vozilu?”
4. Prevara od stranog lica: “Da li je neko strano lice, kao što je klijent, distributer ili dobavljač, prevarilo poslovnog subjekta i stekao finansijsku korist ili izazvao gubitak implicitnom ili eksplicitnom prevarom (npr. klijenti varaju u pogledu spremnosti da plate dogovorenu cijenu; dobavljači i dostavljači varaju u pogledu kvaliteta ili količine dostavljenih dobara ili usluga? Uključi prevaru putem informaciionih sistema i elektronske komunikacije)”.
5. Iznudivanje novca: “Da li je neko pokušao steći novac ili neku drugu korist od poslovnog subjekta prijeteći i/ili zastrašujući menadžere i/ili uposlenike, ili je prijetio da će nanijeti štetu imovini, oštetiti proizvode ili je nudio neformalnu ‘zaštitu’ od takvih šteta?”

Pregled glavnih karakteristika istraživanja u Bosni i Hercegovini prikazan je u tabeli 3.

Tabela 3. Glavne karakteristike istraživanja, Bosna i Hercegovina (2012.)

Karakteristike istraživanja	
Odgovorna agencija	Prism Research, Agencija za društvena, medijska i marketinška istraživanja.
Vrijeme provođenja ankete	Od 22. oktobra 2012. do 28. novembra 2012.
Ciljna populacija	Dvostruka stratifikacija, izvršena prema sektoru poslovanja i broju uposlenika. Okvir uzorka je kreiran iz baze podataka registriranih poslovnih subjekata pohranjenih u New Market Consulting Company (NMC), podružnici LRC kreditnog biroa u 2011. (kraj decembra 2011). Veličina uzorka određena je proporcionalno raspodjeli, sa preuzorkovanjem kada je isto bilo potrebno i moguće. Poslovni subjekti koji nisu imali uposlenika ili nisu dostavili podatke o broju uposlenika tretirani su kao mikro-kompanije. Prepravke zbog neodaziva su se vršile na nivou stratuma.
Odabir ispitanika	Osoba prvenstveno zadužena za upravljanje kompanijom.
Metoda prikupljanja podataka	Intervjuiranje osoba uz pomoć kompjutera (CAPI)
Mjere kontrole kvalitete	Logička kontrola kao i kontrola dosljednosti urađena je na licu mjesta uz pomoć software-a. Otprilike 10% upitnika ponovo su telefonski provjereni. Kontrola unosa podataka je urađena odmah uz pomoć softvera za vrijeme prikupljanja podataka.
Konačna veličina uzorka	1.997
Stopa odziva	52,3 %

Aneks III: Glavni pokazatelji

Tabela 4. Glavni pokazatelji prema sektoru, Bosna i Hercegovina i zapadni Balkan (2012.)

Pokazatelj	Privredni sektor					
	Proizvodnja	Građevinarstvo	Trgovina	Smještaj	Transport	Ukupno
Stopa direktne interakcije (Bosna i Hercegovina)	61,7%	66,3%	64,2%	67,5%	72,1%	65,2%
Stopa direktne interakcije (zapadni Balkan)	66,8%	72,2%	72,0%	72,4%	76,4%	71,3%
Zastupljenost podmičivanja (Bosna i Hercegovina)	6,2%	15,0%	9,9%	8,8%	11,1%	10,4%
Zastupljenost podmičivanja (zapadni Balkan)	9,2%	12,2%	10,3%	9,0%	9,9%	10,2%
Prosječan iznos mita (Bosna i Hercegovina, EUR-PPP)	578		266	211		327
Prosječan iznos mita (zapadni Balkan, EUR-PPP)	910		1.066	105		881
Zastupljenost provala (Bosna i Hercegovina)	53,3%	5,8%	6,5%	3,7%	1,7%	5,8%
Zastupljenost vandalizma (Bosna i Hercegovina)	1,6%	3,1%	2,3%	3,7%	1,2%	2,5%
Zastupljenost prevare (Bosna i Hercegovina)	5,1%	4,9%	8%	4,9%	7,6%	7,1%

Pokazatelj	Privredni sektor					
	Proizvodnja	Građevinarstvo	Trgovina	Smještaj	Transport	Ukupno
Stopa prijavljivanja provala policiji (Bosna i Hercegovina)	95,9%	96,0%	92,4%	81,2%	85,7%	91,9%
Stopa prijavljivanja vandalizma policiji (Bosna i Hercegovina)	86,5%	41,7%	79,4%	66,0%	90,2%	72,9%
Procenat preduzeća koja koriste neku vrstu sigurnosnih mjera	79,5%	56,5%	75,1%	61,4%	55,2%	70,1%
Procenat preduzeća koja imaju policu osiguranja protiv kriminala	37,9%	25,4%	28,0%	27,3%	35,7%	28,2%

Napomena: Zastupljenost podmićivanja izračunata je kao broj preduzeća koja su dala mito javnom službeniku, poklon ili protuuslugu barem jednom u 12 mjeseci prije istraživanja, kao procenat preduzeća koja su u istom periodu imala barem jedan kontakt s javnim službenikom. Godišnja stopa zastupljenosti za prevaru od stranih lica, provalu i vandalizam izračunate su kao broj preduzeća koja su doživjela ova kriminalna djela, od procenata ukupnog broja preduzeća. Stopa prijavljivanja mita odnosi se na iskustva u posljednjih 12 mjeseci prije istraživanja, a koja su prijavljena vlastima; za druge oblike kriminala, stopa zastupljenosti se odnosi na posljednje kriminalno iskustvo u poslednjih tri godine a prijavljeno je policiji. EUR-PPP je procijenjen prema WIIW procjenama.

Tabela 5. Glavni pokazatelji prema entitetu, Bosna i Hercegovina (2012.)

Pokazatelj	Entitet		
	Federacija Bosne i Hercegovine	Republika Srpska	Ukupno
Zastupljenost podmićivanja	13,2%	4,8%	10,4%
Učestalost podmićivanja između poslovnih subjekata	2,0%	1,5%	1,7%
Učestalost provala	5,5%	7,3%	5,8%
Učestalost vandalizma	2,7%	2,4%	2,5%
Učestalost prevara	8,1%	6,1%	7,1%
Stopa prijavljivanja provala policiji	89,7%	96,0%	91,9%
Stopa prijavljivanja vandalizma policiji	77,7%	62,0%	72,9%
Stopa prijavljivanja prevara policiji	16,0%	21,0%	17,4%

Napomena: Zastupljenost podmićivanja je izračunata kao broj preduzeća koja su dala mito javnom službeniku, poklon ili protuuslugu barem jednom u 12 mjeseci prije istraživanja, kao procenat preduzeća koja su u istom periodu imala barem jedan kontakt s javnim službenikom. Godišnja stopa zastupljenosti za prevaru od stranih lica, provalu i vandalizam izračunate su kao broj preduzeća koja su doživjela ova kriminalna djela, kao procenat ukupnog broja preduzeća. Stopa prijavljivanja mita se odnosi na iskustva u posljednjih 12 mjeseci prije istraživanja, a koja su prijavljena vlastima; za druge oblike kriminala, stopa zastupljenosti se odnosi na posljednje kriminalno iskustvo u poslednjih tri godine a prijavljeno je policiji. EUR-PPP je procijenjen prema WIIW procjenama.